

Márton-Simon Anna

A HÉT VERSEINEK MODERNSÉGE

Mit árul el Kiss József szerkesztési gyakorlatáról és ars poétikájáról a „Heti posta” rovat?

Heti posta, Szerkesztői üzenetek, a Szerkesztő postája

A szerkesztői üzenetek rovat funkciója

„Heti posta”, „Szerkesztői üzenetek” vagy „Szerkesztő postája” rovatot minden századvégi lapban találunk. Főként adminisztratív feladatokat látnak el, a szerkesztőnek az előfizetőkkel és külső munkatársakkal történő közvetlen kommunikációját szolgálják: a beküldött üzenetekre a lap hasábjain válaszol a szerkesztőség, így megspórolva a magánlevél esetében elkerülhetetlen postaköltséget. A szerkesztői üzenetek rendszerint az utolsó oldalon, a kolofon, a reklámok és a hirdetések előtt helyezkednek el. Apró betűs tördelésük és rövid terjedelmük is azt jelzi, hogy nem tartoznak a lap lényeges, arculatadó részéhez. A rovat információközlő funkciójának elsődlegességét igazolja, hogy még az élclapok is, melyek általában rugalmasan viszonyulnak a publicisztikai szövegtípusok formai követelményeihez, a szerkesztői üzenetek rovatát rendeltetésének megfelelően használják. Az élclapok szerkesztői üzenetei nem sokban különböznek más napi- és hetilapok hasonló szegmensétől, bár hangütésüket tekintve igazodnak a lap megszokott beszédmódjához. A szerkesztői üzenetek általában monogramos vagy jelíges címzettű üzenetekből állnak, melyben a beküldött szövegek esetleges közléséről, az előfizetés számlázásáról nyilatkozik a szerkesztő vagy konkrét – de magából az üzenetből nehezen kikövetkeztethető – kérdésekre válaszol. A beküldött amatőr szövegeken élcelődő replikák pedig, melyek a szerkesztői üzenetek szórakoztató jellegét adják, nem kizárólag az élclapokra jellemzőek, ugyanúgy találhatunk példát rájuk bármely irodalmi vagy politikai lapban.

Úgy tűnhet, a szerkesztői üzenetek rovata önmagában nem érdemel figyelmet, a lapok szükségszerű, de figyelmen kívül hagyható részéhez tartozik, vagy pusztán a szerkesztés adminisztratív kérdéseiben segíthet eligazodni. Pedig A Hét „Heti postája” ezen túlmutató kutatás tárgyát is képezheti: az előfizetés és közlés logisztikai kérdései mellett Kiss József szerkesztői válaszaiból magát a lap poétikai programját és szerkesztési elveit is jobban megérthetjük. A kéziratok

visszaütasítására vagy elfogadására vonatkozó üzenetek azokat az értékelési szempontokat is tartalmazzák, melyek mentén megrajzolható, mit is ért Kiss színvonalas, korszerű, *modern* költészetén. Kritikai megjegyzéseket majdnem minden lap szerkesztői üzeneteiben találunk, ám ami A Hét rovatát egyéníti, az a beszédpozíció: a „Heti postában” a főszerkesztő tanárként, mentorként lép fel, visszaütasításaiban sem a beküldő kigúnyolása, a rovat olvasóinak a szórakoztatása a (kizárólagos) cél. Legélesebb kritikáját is egyértelműen pedagógiai szándék vezérli, a rovat funkciói közt kitüntetett szerepet kap a tehetséggondozás.

A továbbiakban A Hétben közvetlenül megszólaló szerkesztői hanggal foglalkozom, a szerkesztőség, pontosabban a főszerkesztő, Kiss József elvárásrendjének rekonstruálására teszek kísérletet. Ahhoz, hogy érthetővé váljon A Hétben közölt szerkesztői üzenetek egyedi helyzete, több kontextus alaposabb vizsgálatára van szükség. Egyrészt konkurens lapok szerkesztői kommunikációját elemezve körvonalazható, mi az, ami A Hét „Heti posta” rovatát egyéníti – milyen értékek mentén bírál és hogyan használja sajátos módon a korban általánosan elterjedt rovatípus. Másrészt Kiss József korábbi szerkesztői gyakorlata fényében elvárásrendjének és poétikai felfogásának változása is nyomon követhető, így arra is ráláthatunk, hogy egyéni ízlésen túl mely tényezők irányítják A Hétben megfogalmazott sajátos poétikai értékrend kialakulását. Ezzel a kettős keretkezéssel juthatunk el a tanulmány tulajdonképpeni kérdéséhez: Hogyan is működik ez az általam „tanári-mentori” szerepnek nevezett beszédpozíció A Hétben? Milyen értékek mentén ítél a szerkesztőség, és hogyan jelöli ki a modernként elképzelt új irodalom irányát és lehetőségeit? Ezen kérdések megválaszolásához a „Heti posta” üzenetei megkerülhetetlen forrásanyagoknak bizonyultak. Névtelenül jegyzett, de a rovat funkciójából fakadóan a főszerkesztőnek tulajdonított üzenetekről van szó, így a lapot szerkesztő Kiss József elvárásait közvetíthetik, mintegy betekintést nyújtanak a szövegmunka, a szerkesztés egy szakaszába. Kiss a „Heti posta” nyilvánosságát arra használja, hogy A Hét modernitás-képzetét közvetlen módon kifejezze a lapban közölni vágyó költők felé. A Hét indulásakor felvett mentor-tanári szerep hangsúlyossága éppen az átmeneti szerkesztőváltások fényében válik nyilvánvalóvá. Mint látni fogjuk, Kiss sajátos beszédpozíciója annak időszakos megváltozásával, majd megszűnésével együtt lesz igazán látható.

Ahhoz, hogy nyilvánvalóvá váljon A Hét szerkesztői kommunikációjának egyedisége, érdemes kitekinteni néhány kortárs párhuzamra. A „Heti posta” gyakran élcelődik rivális lapok szerkesztői gyakorlatán. Ennek részben reklámértéke van: a versenytársak megszégyenítésével a lap saját, magasabb színvonalára mutat rá. Ugyanakkor a konkurencia kigúnyolásával a saját értékrendjét is körülírja:

Hogy beküldje-e vagy ne küldje be művét: Ez igen fogas kérdés, melyre szépirodalmi lapjaink mi voltunkhoz képest különböző feleleteket adnának. A Képes Családi Lapok azt írta Önnek: „Meg vagyunk illetődve Nagyságod bizalma által. A nyomdafesték olcsó, a papír türelmes. Nemkülönben a publikum is. Szívesen látjuk.” A Vasárnapi azt üzent: „Tessék a keresztlevelét mellékelni és esetleges atyafiságát Szász Károly és Lehr Zsigmonddal kimutatni.” A Magyar Génius: „Értjük ama törekvését, hogy szellemi termékeit lapunk útján a legfelsőbb körökkel is meg akarja ismertetni. Lojális buzgalmát köszönjük és kéziratát kérjük.” A Magyar Szemle: „Mint lapunk

tartalmából láthatja, mi nem vagyunk válogatósak. Csak tessék!” – Mi meg ezt feleljük Önnek: Küldje be bátran! Nem kockáztat vele semmit, mert ha esetleg nem ütné meg a mi mértékünket, még mindig nyugodtan beküldheti fenti kollegáinknak.¹

Az idézett üzenet A Hét és négy rivális hetilap szerkesztési gyakorlatát és kommunikációját hasonlítja össze, csattanója szerint A Hét ízlése mind a négy rivális lapénál kifinomultabb. A „Heti posta” beszélője elképzelteti a kérdezővel – és a szöveg nyílt levél jellege miatt minden más potenciális beküldővel, valamint a lap valamennyi olvasójával –, hogyan válaszolnának más lapok ugyanerre a kérdésre. Ezzel megteremti azt a viszonyítási teret, melyben A Hét a saját álláspontját értelmezi. A Hét szerint a Képes Családi Lapok és a Magyar Szemle minőségi válogatás nélkül szerkesztett gyűjtőlap, a Vasárnapi Ujság nepotizmus és bennfentesség által uralt kirekesztő közeg, a Magyar Génius a polgári és az arisztokrata közönséget kiszolgáló, saját presztízsére hiú, de irodalomhoz alig értő, amatőr vállalkozás. A Hét tehát ezek szöges ellentétéként prezentálja magát, származás és kapcsolatok alapján nem diszkrimináló, kényes ízlésű, széles olvasóközönségű, demokratikus lapként. Természetesen az ilyen típusú öndefiníciókat fenntartásokkal kell kezelnünk, tájékozódási pontként azonban hasznos lehet. A programszöveg nélkül induló hetilap előfizetési felhívásokon és az itt idézethez hasonló, burkolt önmeghatározásokon keresztül pozicionálja magát a rivális sajtóorgánumok közt. Kiss József tartózkodik attól, hogy a lap indulása előtt közzétett előfizetési felhívást programcikkné nevezze: „Lapom nem politikai lap s az amit most írok, nem program, legfőleg egy kis tájékoztató”² – írja. Bizonyos tekintetben mégis manifestum, hiszen kijelöli A Hét céljait, irányát és preferált szövegtípusait, illetve azt az olvasóközönséget, amelyet meg kíván célozni: „a míveltebb közönségre számít”.³ Az azonban vitathatatlan, hogy az előfizetési felhívások mellett A Hét előnyben részesíti az itt idézethez hasonló, játékos, a konkurencia kigúnyolásán keresztül, indirekt módon megfogalmazott önleírásokat.

A felsorolt lapok mindegyike hetilap, ám célközönségüket, ízlésvilágukat és szerkesztési gyakorlatukat tekintve jelentősen eltérnek egymástól. A negyvenes évek divatlapjait idéző Képes Családi Lapoknak Murányi Ármin volt a szerkesztője és kiadója, a lap programszerűen a német képes újságok kiszorítására törekedett.⁴ Nem is feltétlenül irodalmi periodika volt, csupán azért tekinthető A Hét versenytársának, mert a korban népszerű hetilapok közé tartozott.⁵ A Vasárnapi Ujság inkább nevezhető konkurenciának. Az 1854-ben alapított ismeretterjesztő-irodalmi hetilap a családi lapok közül a legnagyobb tradícióval és legszélesebb olvasóközönséggel

1 A Hét, 1892/26, 419.

2 *Előfizetési felhívás*, Mutatványszám, A Hét, 1889, 20.

3 *Uo.*

4 DERSI Tamás, *Századvégi üzenet. Sajtótörténeti tanulmányok*, Bp., Szépirodalmi, 1973, 123.

5 A Hét lapkontextusát elemezve Dersi Tamás, majd később Lipták Dorottya is említi a lapot, mint a 19. század második felében kedvelt, A Héttől radikálisan különböző hetilapok releváns, ám kevésbé színvonalas példáját. – DERSI, *Századvégi üzenet*; LIPTÁK Dorottya, *A családi lapoktól a társasági lapokig*, Budapesti Negyed, 1997/16–17, 54.

rendelkezett.⁶ Irodalomszemléletét tekintve jelentősen eltért a majdnem negyven évvel később induló A Héttől. Előfizetési felhívásaiban a „nemzeti irány hű szolgálatát” ígérte, Dersi Tamás értékelése szerint „irodalmi ízlése Gyulai Pál irányát követte.”⁷ A nepotizmus vádja, mellyel A Hét támadta a Vasárnapi Ujságot, kiterjesztve az „akadémikus irodalom” bennfentességre vonatkozott; Szász Károly A Hét értékítéletében nem egyszerűen a Vasárnapi Ujság munkatársa, hanem a Kisfaludy Társaság és a Magyar Tudományos Akadémia tagja. Úgy a Képes Családi Lapok, mint a Vasárnapi Ujság a század első felének német mintára alkotott, népszerű hetilap-típusait fejlesztette tovább, széles és változatos olvasóközönségre számított, fókusza kevésbé irodalmi, mint inkább ismeretterjesztő, szórakoztató volt. Szerkesztői üzeneteikben is több évtizedes múlttal bíró, bejáratott lapok módjára kommunikáltak.

A következőkben a felsoroltak közül két, A Héttel körülbelül egy időben induló lap, a Magyar Gényusz és a Magyar Szemle szerkesztői üzeneteire térek ki. A Hevesi József és Karczag Vilmos által szerkesztett Magyar Gényusz 1892-ben indult, fél évvel A Hét idézett bírálata előtt. A Magyar Gényuszt a Nyugat „egyik bölcsőhelyeként” értékelő utólagos értelmezések inkább a későbbi, 1902–1903-as évfolyamokra fókuszálnak, melyek szerkesztésében Osvát Ernőnek is kitüntetett szerepe volt.⁸ Most a 20. század eleji lapszámok helyett A Hét idézett kritikájával körülbelül egy időben megjelenő néhány évfolyam anyagával (1892–1894) foglalkozom, mely nyilvánvalóan más képet fest, mint az új szerkesztővel és új munkatársakkal működő későbbi évfolyamok szöveganyaga. A Magyar Gényusz szerkesztői üzenetei valóban sokkal kevésbé kritikusak, mint A Héttben olvashatóak, inkább csak a szokványos logisztikai kérdésekre válaszolnak, pozitív olvasói levelekre reagálnak, biztosítanak egy-egy beküldött szövege közelgő megjelenéséről, bekötési táblák, előfizetések, beküldött rejtvénymegfejtések kérdésében nyilatkoznak. A szerkesztői üzenetek közt gyakori a köszönetnyilvánítás: az előfizetők és olvasók támogatását olyan mértékű udvariassággal köszönik meg, amelyre sem A Héttben, sem más, itt tárgyalt lap üzenőfalán nem találunk példát. A negédesként ható udvariasság állandó vonása a lap beszédmódjának, teljesen hiányzik belőle az a csipkelődő humor és irónia, amely Kiss József hangját olyan jól felismerhetővé teszi. Egy-egy beküldött szöveg fogadását vagy visszautasítását nem kíséri indoklás, a személyre szabott üzenetekből ritkán lehet a Magyar Gényusz profiljára vonatkozó általános következtetést levonni. Ha kritikus is egy szerkesztői üzenet, a lap nem zárkózik el egészen az esetleges közléstől.⁹ Innen nézve érthető Kiss éles ítélete a Magyar Gényusz szelekciós folyamatával szemben. Természetesen előfordul, hogy a Magyar Gényusz is visszautasít kéziratokat, de ilyenkor vagy egyáltalán nem indokolja a döntést, vagy tömören, semleges hangnemben ír a beküldött szövegekről.¹⁰ Amint a későbbiekben látni fogjuk, Kiss hasonló esetben kritikai

6 LIPTÁK, i. m., 48.

7 DERSI, *Századvégi üzenet*, 121.

8 LAKATOS Éva, *Sikersajtó a századfordulón*, Bp., Balassi, OSZK, 2004.

9 Pl. „Több helyen sok gondolat és erő nyilatkozik a költeményben, bárha egy kissé el van nyújtva. Ha alkalom kerül reá, esetleg kiadjuk.” – Magyar Gényusz, 1892/4, 64.

10 Pl. „Egyik-másik verse nagyon szépen indul, de aztán ellaposodik. Mintha nem volna elég mondanivalója. A »Régi menté«-

megjegyzéseit konkrét korrekciós javaslatokkal egészíti ki, vagy fenntartja magának az átírás, szerkesztés jogát. Ez egyáltalán nem jellemző a Magyar Géniuszra. Míg Kiss József gyakran maga dolgozza át a javításra szoruló verseket, a Magyar Géniusz szerkesztője a beküldőt kéri a szöveg átírására, a szerkesztő nem vállal lényeges változtatást: „Még mindig nem vagyunk vele megelégedve. Nagyon laza a kompozíció és igen laposak egyes versszakai. Több művészettel szeretnék kidolgozva látni ezt a csinos gondolatot.”¹¹

A Magyar Géniusz „Szerkesztői üzeneteiben” tehát egy elsősorban szervező, ügyintéző, technikai kérdésekkel foglalkozó szerepkör rajzolódik ki, de konkrétan megragadható egyéni irodalmi program vagy költészeti iskola pusztán a rovat alapján nem körvonalazható. Az irodalomtörténeti emlékezet sem kedvezett a Magyar Géniusz első évfolyamainak. A főszerkesztő, Hevesi József „szerény irodalmi teljesítménye némileg beárnyékolja és elhomályosítja az általa szerkesztett, 1892. január 1-jén indult Magyar Géniusz jelentőségét.”¹² Kiss József, a kilencvenes évek ünneplélt költője természetesen más kritikai és szerkesztői presztízzsel bírt, így másként is szólalhatott meg poétikai kérdésekben, mint Hevesi József.

Más a helyzet a Magyar Szemlével, mely Kiss gúnyos ítélete szerint nem szelektált eléggé alaposan a beküldött munkák közt. A Magyar Szemle, bár felekezeti – katolikus – lap volt, aktívan részt vett az egyházi kérdéseken túlmutató diskurzusokban is. Az irodalom alakítását tűzte ki feladatául, *Zászlóbontás* című, programszövegnek tekinthető vezércikkében a „nemzeti szín” mellett a katolicizmust nevezte meg a lap által támogatott irodalom irányadó eszméjeként.¹³ A Hét megjelenése előtt, az akkor még Rudnyánszky Gyula által szerkesztett hetilap lelkesen fogadta az új konkurenciát: „A Magyar Szemle nem csak hogy ez egyetlen versenytársát üdvözli, de őszintén kívánja, bárcsak keletkeznék minél több ilyen vállalat. Mert itt az ideje, hogy efféle folyóiratok vegyék ki végre az irodalmi ügyek vezetését a telhetetlen napilapok kezéből.”¹⁴ A Hétben új potenciális irodalmi vezetést ünneplélt a Magyar Szemle,¹⁵ mely képes lehet a napilapok által dominált, felgyorsult, átláthatatlan irodalmi térben egyéni vezérhangként fellépni. A legtöbb századvégi heti- és havilap (beleértve később a Hetet is) pártállástól függetlenül osztotta ezt a napilapok térnyerését veszélyesnek minősítő véleményt.¹⁶ Léteztek ugyan olyan napilapok, melyek a gyakori megjelenés ellenére is irodalmi igényességgel tudtak működni (például a Fővárosi Lapok), a századvégen mégis általánosan elterjedt volt a nézet, hogy a napilapok „irodalomellenesek”, minden demokratizáló potenciáljuk ellenére romboló hatásúak.

ról elismeréssel nyilatkozhatunk.” – Magyar Géniusz, 1892/6, 96.

11 Magyar Géniusz, 1892/14, 240.

12 LAKATOS, i. m., 20.

13 DERSI Tamás, *A századvég katolikus sajtója*, Bp., Akadémiai, 1973 (Irodalomtörténeti füzetek 81), 57.

14 *Új irodalmi lap*, Magyar Szemle, 1889/46, 557.

15 Dersi Tamás felhívja a figyelmet a pozitív viszonyulás szokatlanságára. Más konzervatív lapok (és különösen a katolikus sajtó) támadták is a Magyar Szemlét A Hét iránti lelkesedése miatt. – DERSI, *Századvégi üzenet*, 138.

16 *Uo.*, 102–107.

A Hét mutatványszámának megjelenésekor már kevésbé volt pozitív a fogadtatás, de még mindig a Magyar Szemle meghosszabbításaként, kiegészítőjeként értelmezték az új lapot:

Szalonúság akar lenni, s e tekintetben mintegy kiegészítő társa a mi Szemlének. Mi a mellett hogy költői műveket is nyújtunk olvasóinknak, képviseljük az újabb irodalmi eszméket, irányokat, s egy egészséges költészetet óhajtunk kritikáink s íránycikkeink által sürgetni. A Kiss József lapjának ilyen közvetetlen irodalmi céljai nincsenek s ezért inkább a divatos írók dolgozatai képezik a füzet tartalmát.¹⁷

A Magyar Szemle kritikusa a programot hiányolta A Hétből, a kritikai hangot, mely normatív módon, szigorú elvek mentén terelné az új irodalom alakulását – ebben látta a kettejük szerepköre közti különbséget. A Magyar Szemle elméleti tanulmányok, „íránycikk” tézisein és a kritikák ítéletén keresztül kívánta nevelni az olvasókat; ahogy Dersi Tamás is idézi, a lap saját hitvallása szerint a 19. század végének „erkölcstelen irányú szépirodalmi termékeivel szemben a katolikus vallásosság elszánt, erős és lelkes harcosa” kívánt lenni; konzervatív nézőpontból fogalmazott meg kritikát a századvégi politikai és irodalmi aktualitással szemben.¹⁸ A Hét ehhez képest magával az irodalmi szöveggel való találkozás élményével kívánt hatni.

Beszédes az „egészséges költészet” kifejezés, mely századvégi kontextusban a népszerű, nyugati mintákat követő, dekadens, ilyen értelemben „beteges” vagy „káros” irodalmi szövegek ellenpólusaként érthető. A dekadens irodalmat „betegesnek” minősítő kritikák már az 1880-as évek konzervatív sajtójában gyakoriak voltak. Pár évvel a Magyar Szemle idézett kritikája után pedig egész Európában univerzálisan ismerték és széles körben osztották a „modern”, vagy „dekadens” irodalmat „nem egészséges” irodalomnak tekintő nézetet. Max Nordau *Entartung* című 1892-es nagy tanulmánya az általános degeneráció tüneteként értékelte a dekadencia művészeti teljesítményeit, egy mindenre kiterjedő (társadalmi, testi és pszichológiai) patológia egyedi eseteiként.¹⁹ Nordau könyve a századvég egyik legmeghatározóbb dekadenciával foglalkozó szövege lett, hisz nemcsak a dekadens művészettől idegenkedők kezébe adott tudományosnak tűnő, pszichológiai megalapozású elméletet, de a magukat dekadensnek nevező, vagy mások által annak nevezett művészeket is vitára készítette: a századvégi európai dekadencia legjelentősebb öndefiníciói Max Nordau könyvére adott reakcióként születtek.²⁰ A Magyar Szemle nézőpontjából A Hét, bár magát nem nevezte dekadensnek,²¹ ennek az „egészségtelen” irodalomnak a terjesztője volt, nem

17 A Hét, Magyar Szemle, 1889/51, 620.

18 DERSI, *A századvég katolikus sajtója*, 58.

19 *The Edinburgh Companion to Fin-de-Siècle Literature, Culture and the Arts*, ed. Josephine M. GUY, Edinburgh, Edinburgh University Press, 2018, 3–5.

20 *The Cambridge Companion to the Fin de Siècle*, ed. Gail MARSHALL, Cambridge, Cambridge University Press, 2007, 31.

21 A legtöbb dekadenciával „vádolt” szerzőhöz hasonlóan Kiss is játékosan visszautasítja a címkét. Egy szerkesztői üzenetében foglalkozik a dekadens irodalom kérdésével: egy fiatal költőnek feleli (a „dekadenciát” negatív értelemben használva), hogy Magyarországon „nem létezik dekadens iskola az irodalomban”, bár a beküldő versei cáfolhatnák ezt az állítást. –

lépett fel elég szigorúan az új irányzatok hatása ellen, engedett a divatnak, és csupán tét nélküli, a szórakoztatást szolgáló szaloncsevegést űzött.

A Magyar Szemle „Szerkesztői üzenetek” rovatában megmutatkozó értékrend is egyértelműen ellentétes A Hétével. A Magyar Szemle üzeneteinek java része kezdő költőket kosarazott ki; vagy pusztán tényközlő, vagy megsemmisítő kritikával társuló elutasítást fogalmazott meg. Beszédmódjában sokkal közelebb állt Kiss „Heti postájához”, mint a Magyar Géniusz hasonló rovata, de ha van is átfedés a két lap kommunikációs stratégiája és stílusa közt, a Magyar Szemle költészetideálja lényegesen konzervatívabb, mint A Hété. Már A Hetet üdvözlő első cikk alapján is láthattuk, hogy a Magyar Szemle az új hetilap versanyagát nem az akadémiai művészetfelfogással, hanem a napilapokban közölt irodalmi szövegekkel oppozícióban képzelte el. Saját kritikai szerepkörét is hasonlóképp értelmezte: az irodalmat a rossz versektől megmentő, a „helyes” és „egészséges” (konzervatív, katolikus) irányt képviselő lap; azzal a megszorítással, hogy A Hétnek szánt szerephez képest a Magyar Szemle saját magát nemcsak a napilapokkal szemben pozicionálta, hanem mint olyan konzervatív kritikus sajtóorgánumot, mely az Akadémiát és a Kisfaludy Társaságot is „jobbról támadja.”²² Ezt a felfogást tükrözik a szerkesztői üzenetek rovatában közölt elutasító kritikák is:

Eltekintve erőltetett hangjától s mesterkéltségétől, oly képek, oly hasonlatok kerültek benne össze, melyek együtt meg nem állhatnak. Ítéld meg különben önmaga, vajjon hol a poézis s a helyes nyelvérték e sorokban: „Lenevet a gúny, ha a porba sújt a végzet,/ Erény... ha az egyik mást a földre verte.”²³

Az idézett üzenet jogos kifogásaiban inkább a használt kritikai szótár az, ami most figyelmet érdemel. A „helyes nyelvérték” és „igazi poézis”²⁴ visszatérő fogalmak a lap elutasító üzeneteiben. Ha kizárólag a rovat alapján nem is bizonyítható egy következetes, konzervatív értékrend megléte, a nyelv, amelyet használ, erőteljesen efelé mutat.

A legtöbb kritikai visszajelzés nem is poétikai jellegű, hanem a lap profiljára vonatkozik. Visszautasítja és más profilú lapokba (gyermeklapokba, élclapokba, napilapokba, divatlapokba, szaklapokba) delegálja a nemkívánatos szövegeket, ezzel részben deklarálja saját felsőbbrendűségét. Előfordul, hogy ez a lap profiljára hivatkozó elutasítás nem is a szöveg minőségéről, hanem annak tartalmáról, témaválasztásáról vagy regiszteréről tesz állítást. A visszautasításokon keresztül,

A Hét, 1890/40, 224. Forrásként Raul Chélard *La Hongrie Contemporaine* című könyvét hivatkozva, melyben egyetlen bekezdés foglalkozik a nyolcvanas évek magyar költészetével. Valóban szerepel benne a magyar dekadencia hiányára vonatkozó mondat („Notons que le genre du poète décadent n'existe pas en Hongrie.”). Nem egy általánosan ismert szakmunkáról van szó, Kiss feltehetően azért olvasta (és hivatkozta) a kötetet, mert a kortárs magyar irodalom kiemelkedő képviselői közt elsőként őt említi. – Raul CHÉLARD, *La Hongrie Contemporaine*, Párizs, J. Kugelmann, 1891, 188.

22 DERSI, *Századvégi üzenet*, 137.

23 Magyar Szemle, 1892/6, 71.

24 Ld. még pl. „az igazi poézis zománca: az ihlet” – Magyar Szemle, 91/32, 383.; „Van benne néhány jó gondolat, néhány sikerült rim, de hiányzik belőle az igazi poézis zománca.” – Magyar Szemle, 92/4, 47.

mintegy azok inverzeként implikálja, milyenek kell lennie a Magyar Szemlébe illő, „egészséges” irodalomnak: „Borzadunk e képektől s nem tartjuk szépirodalmi lapba, főképen női közönség elé valóknak. Ilynemű realizmus helyén való egy orvosi szakkönyvben, de megbotránkozással kell visszautasítanunk a törekvést, mely azoknak kényes ízlésű szépirodalmi lapban követel helyet.”²⁵ A realista, naturalista ábrázolásmód visszautasítása szintén olyan normatív irodalomfelfogásról tanúskodik, mely úgy a formai megalkotottság, mint a témaválasztás vagy a morális pozíció tekintetében előírni kívánja, mi alkalmas és mi nem irodalmi feldolgozásra. A Hét ugyan határozott, egyértelmű elvek mentén gondolkozott a modern irodalom lehetőségeiről, ilyen típusú és léptékű tematikus és formai előírást nem fogalmazott meg.

A Magyar Szemle konkrét műfaji kikötéseket is közölt, elutasító kritikáit gyakran ezekre az elvárásokra alapozta:

Lehet, hogy mi vagyunk a hibásak, de különben is az ilyen versek elnevezése ellenkezik a dal modern fogalmával, mely szerint a dal a fellobbanó, ám egyszerű, csendes érzelmek hangulatos, rövid, kerekded kifejezése. Ellenben az ilyféle alkalmi költeményeknek bírniuk kell az ódás költemények magas szárnyalásával s különösen a dythürambok csapongó hevületével. Be fogja ön is látni azt a régi igazságot, hogy művészeti termékben főelvként kell érvényesülni azon kívánalomnak, hogy tartalom és alak összhangzatban legyen egymással s megfeleljen annak a célnak, amelyet elérni, az eszmének, amelyet kifejezni, megtestesíteni akarunk.²⁶

„Tartalom és forma összhangja” gyakran megfogalmazott elvárás valamennyi itt tárgyalt lap szerkesztői üzeneteiben, de változó, hogyan is értik ezt az egységet. Az itt idézett kritika egy *Örömdal* című versre vonatkozik. A szerkesztő egyrészt a címben szereplő műfajmegjelölés és a szöveg tulajdonképpeni műfaja közti disszonanciát kifogásolja, másrészt az irodalmi szöveget egy „cél” és „eszme” megvalósításaként és közvetítéseként értelmezi; az irodalom fő elveként a bejáratott versformák szigorú és tudatos használatát, a kifejezni kívánt eszme adekvát formában történő feldolgozását jelöli ki. Számára az irodalom egy előre kijelölt célt szolgál, a műalkotás ennek a kitűzött célnek és kijelölt eszmének a „megtestesítése”. A Hét ezzel szemben nem állít hierarchiát (és kronológiát) tartalom és forma közt – a kettő egyidejűségét, egymásrataltságát hangsúlyozza. Az elemzett példák alapján is látható, hogy a Magyar Szemle, ahogy azt neve is jelzi, elsősorban irányadó, kritikai lapként látja önmagát, melynek hasábjain a szépirodalmi szövegek a kívánt, „helyes” irodalmi irány illusztrációiként funkcionálnak. A profilra hivatkozó visszautasítás azoknak a szövegeknek szól, melyek nem felelnek meg a lap által képviselni kívánt, „egészséges” irodalmi értékrendnek. A lap lényegi részét az elméleti, közéleti, publicisztikai szövegek alkotják, ezekhez képest a szépirodalmi anyag csak másodlagos.

25 Magyar Szemle, 1891/47, 562.

26 Magyar Szemle, 91/46, 550.

A Magyar Szemlével ellentétben Kiss József lapja nem revüként, hanem szépirodalmi lapként indult. A Hét csak 1894-től vette fel a „Politikai és irodalmi szemle” alcímet, a lap addigra kialakult struktúrája azonban nem módosult az alcím megváltoztatása után. Dersi Tamás az alcímcsere után annak tulajdonítja, hogy 1894-re A Hét felismeri azt a piaci rést, amelyet sikerrel tud betölteni: „A Hét fő célja olvasóinak friss és átfogó tájékoztatása, a napilapok igényeit és lehetőségeit meghaladó mélységű reflexiók, kommentárok közlése.”²⁷ Az új alcím inkább a már kialakult struktúra és szerepkör felvállalása. Bár A Hétnek is volt többé-kevésbé állandó kritikarovata és rendszeresen közölt értekező cikkeket az irodalom és kultúra alakulásáról, helyzetéről és feladatáról, a publikált irodalmi szövegek és hamar ikonikussá váló rovatai (mint a „Krónika” vagy az „Innen-onnan”) elsőbbséget élveztek az elméleti, kritikai cikkekkel szemben. A Hét az irodalom alakulására nem előíró jellegű elméleti szövegeken keresztül, hanem a közölt szépirodalmi szövegek befogadásának tapasztalatán keresztül próbált hatni. Nem képviselt soha egységes, könnyen körvonalazható kritikai iskolát, a bírálatok gyakran egymásnak is ellentmondtak. A kritikákban megfogalmazott nézeteket nem a lap kollektív álláspontjaként, hanem az adott kritikusnak A Hét nyilvánosságában vállalt álláspontjaként kell kezelnünk. Emiatt A Hét szerkesztői üzenetei kiemelten fontosak: ez az egyetlen rovat, amely konkrét állításokat tesz A Hét által kollektív módon is képviselt poétikai elvekről és elvárásokról.

A kilencvenes évek második felére Ignotus kritikái kezdték átvenni ezt a szerepet. Ignotus 1906-ig volt a lap munkatársa, a közös munka utolsó tíz évében egyre fontosabb szerepet kapott. A Hét olvasói (és bírálói) is fokozatosan kezdték megfeleltetni egymással Ignotus és A Hét ízlését, véleményét. A „láthatatlan” szerkesztő poétikai elvei helyett a lap állandó kritikusának értékrendje vált reprezentatívvá. A Hét irodalomtörténeti megítélése is erről tanúskodik. A korai, A Hétet átfogó irodalomtörténeti narratívába helyező elemzések ugyan még Kiss Józsefet helyezték középpontba. A 20. század első felének összefoglaló irodalomtörténeti munkái kivétel nélkül Kiss József lapjaként értelmezték A Hétet. Csak néhány példát említve Pintér Jenő *Magyar Irodalomtörténete*, majd Farkas Gyula A Hétet leértékelő, annak antiszemita értelmezéseit megalapozó *A magyar irodalom története* is Kiss József viszonylatában értelmezi a lapot, és (legalábbis részben) az ő személyes irodalmi ízlését és ítéletét látja tükröződni benne. Szerb Antal egyértelműen a Nyugat elődjeként mutatja fel A Hétet és Kisst az irodalmi lap ízlését irányító, centrális szereplőként értelmezi, aki szerkesztő- és szervezőként maga köré gyűjtötte és tanította a kor új, polgári szellemben alkotó írónemzedékét.²⁸

Egy idő után Ignotus vált a lap irodalmi elveit érintő tanulmányok centrális vagy kizárólagos alakjává.²⁹ Bár Ignotus jelentősége elvitathatatlan, A Hét indulásakor, különösen az első

27 DERSI, *Századvégi üzenet*, 210.

28 SZERB Antal, *Magyar irodalomtörténet*, Kolozsvár, Erdélyi Szépművészeti Céh, 1834, 431.

29 Dersi Tamás A Hét századvégi jelentőségét tárgyalva ugyan foglalkozik Kiss Józseffel is, de inkább irodalomszervezőként, majd a lap 20. századi státuszvesztésének katalizátoraként tekint rá. – DERSI, *Századvégi üzenet*, 169–173, 254–260. A tényleges arculatadó szerepet Ignotusnak tulajdonítja. Könyvének *A hagyomány kérdései* című fejezetében Ignotus publicisztikáján keresztül értelmezi A Hét teljes elméleti, poétikai állásfoglalását. Hasonló látható Lengyel András vonatkozó tanulmányaiban is, melyekben A Hét forradalmi jelentőségét vizsgálva, a lap indulását az Ignotusszal való közös munka

négy-öt évfolyamot tárgyalva érdemes mégis a főszerkesztő poétikai- és lapszerkesztési meggyőződéseivel foglalkoznunk. Ha a szerkesztő szerepét hasonlóan értelmezzük, mint Uwe Wirth a kiadóét, vagyis „elsőként nyilvántartásba vevő olvasóként” és „utolsó kommentáló íróként”,³⁰ egyértelművé válik, miért elengedhetetlen Kiss József szerkesztői gyakorlatának értelmezése A Hét irodalomszemléletének megértéséhez. Kiss szerkesztői döntései kimondatlanul is irányítják a lapban megjelenő szépirodalmi korpusz alakulását és így a lap irodalomszemléletét is. A szerkesztő már a szelekció révén is befolyásolja a publikált szöveg működését – ráadásul Kiss vállaltan átírja, átdolgozza és alakítja A Hétben megjelenő szövegeket: szerkesztői jelenlétét érdemes „társszerzőségként” elképzelni.

Azt, hogy A Hét kritikusai nem egy kollektív álláspontot képviseltek, a kritikák alatt kivétel nélkül minden esetben feltüntetett (egy-egy belső munkatárshoz köthető) álnév is jelzi. Hasonlítunk össze ezt a Benedek Elek által szerkesztett Magyar Kritika gyakorlatával, ahol a kritikus soha nem jelölt, a lap szerkesztősége inkább egyetértésben megszólaló görög kórusként mond ítéletet egy adott műalkotásról. A kritikus személyének eltitkolásával az elfogulatlan bírálat elsőbbségét hirdették,³¹ ugyanakkor egy egységes szerkesztőségi álláspontot is megteremtettek. A Magyar Szemle nézőpontjából A Hét azért bizonyult alkalmatlannak a neki megelőlegezett vezetős szerep betöltésére, mert kritikai értékrendje labilis, következetlen volt, a kritikus személye határozta meg és nem egy átfogó, közös program; irodalmi ízlését nem egy jól körülhatárolt és kimondott értékrend vezérelte. A „Heti posta” üzenetei a Magyar Kritika bírálataihoz hasonló módon, aláírás nélkül jelentek meg. Bár beszélőjük könnyen azonosítható Kiss Józseffel, a szerkesztői üzenetek megjegyzései nem kritikaként, hanem szerkesztői javaslatként jelentek meg a lapban: A Hét által publikálásra érdemesnek ítélt (és ilyen értelemben támogatott) irodalom értékelési szempontjait körvonalzták.

A semlegesebb Magyar Géniuszhoz képest a Magyar Szemle és A Hét szerkesztői üzenetei nyilvánvalóan tükrözik azt a poétikai értékrendet, amelyet fő rovataikban képviselni kívántak. Az utóbbi két lap költői közt kevés az átfedés: Palágyi Lajos, Endrődi Sándor, Reviczky Gyula, Koroda Pál, Zempléni Árpád neve mindkét hetilapban gyakran olvasható, de a legtöbb költő vagy A Hét, vagy a Magyar Szemle hasábjain publikálta verseit. A Hét visszatérő kedvencei vagy teljesen hiányoztak a konkurens lapból, vagy egészen más irányt képviselő versekkel jelentkeztek. Például A Hét ünnepelt költőjéről, Szalay Fruzináról a Magyar Szemle hol tartózkodó elismeréssel, hol ellenszenvvel írt, verseit pedig egyáltalán nem közölték. A Magyar Szemle „modernnek” nevezte Szalay Fruzinát. A jelző nem értéksemleges, a lap által pejoratívan értett „dekadens” szinonimájaként használták: „Bár Szalay Fruzina kiválik a modern poéták közül hangja őszintesége, érzése mélysége által, mégis modern maga is. A sejtelmes hangulatok, finom benyomások

keretei közt tárgyalja. Például: LENGYEL András, „Minden forradalom elfeledi megindítóit”. *Ignotus és A Hét alapozó közös másfél évtizedéről = Uő, Irodalom és modernizáció – kollíziós szerkesztésben*, Szeged, Quintus, 2017.

30 Uwe WIRTH, Uwe, A szerző kérdése mint a kiadó kérdése, ford. L. VARGA Péter = *Metafilológia 2. Szerző – könyv – jelenetek*, szerk. KELEMEN Pál, KULCSÁR SZABÓ Ernő, TAMÁS Ábel, VADERNA Gábor, Bp., Ráció, 2014, 66.

31 DERSI, *Századvégi üzenet*, 153.

hivatott költője.”³² A Szalay által kiváltott ellenszenv nem kifejezetten a költőre, hanem A Hétre és annak kapcsolathálójára irányult: „A Hét nagy írói csak Fruzina kisasszony, Csákyiné, a miniszteri tanácsosok s más, összeköttetéssel és befolyással bíró emberek, akik között persze a vékony dongájú Kiss József a legnagyobb.”³³ Telekes Béla, aki A Hét egyik legtermékenyebb költője volt a kilencvenes években, és akit A Hét olvasói nyíltan erotikus vagy progresszív politikai felütésű verseiről ismertek,³⁴ a Magyar Szemlében csak első verseskötetének megjelenése után tűnt fel, először egy Tolsztoj-fordítással,³⁵ majd alkalmi versekkel és vallásos témájú költeményekkel.³⁶ A korabeli lapok tartalomjegyzékében vagy egy-két verssel jelentkező műkedvelő költőkkel találkozhatunk, vagy minden lapban publikáló, visszatérő nevekkkel. Az, hogy a költők melyik hetilapban mit közöltek, inkább a lapok profiljáról és költészeti ideáljáról árulkodik, mintsem az adott költő poétikájáról. A „könyvészeti kód”³⁷ erőteljesen kihat a „nyelvi kódra” is: a lapok célközönsége, kiadója, példányszáma, ára, a versek környezetében megjelenő elméleti, közéleti és szépirodalmi szövegek – de még az első ránézésre pusztán funkcionális rovatok is, mint a „Szerkesztői üzenetek” – befolyásolják az adott vers befogadását. A lapon belül megjelenő szövegek kölcsönhatására Kiss József tudatosan figyelt.

Képes Világ (1871–1873) – „A szerkesztő póstája”

Nem A Hét volt az első lap, amelyet Kiss József szerkesztett. Majdnem két évtizeddel A Hét indulása előtt, 1871-ben vette át Vértesi Arnoldtól a Képes Világ című illusztrált hetilap szerkesztését. A jelentős időbeli távolság és a két lap profiljának drasztikus különbsége miatt a szerkesztési gyakorlatban folytonosságot keresni csak fenntartásokkal lehet. Teljesen más keretek közt dolgozott a huszonnyolc éves, korrektorból előléptetett szerkesztő egy félévtizedes múlttal bíró lap új munkatársaként, mint húsz évvel később, lapalapító főszerkesztőként, aki A Hét indulásakor az egyik legünnepeltebb, általános ismertségnek örvendő költő volt. Nemcsak a sajtópiac átalakulásával kell számolnunk,³⁸ de Kiss József státuszának megváltozásával is. Amikor átvette a Képes Világ szerkesztését, az olvasóközönség legfeljebb néhány, a Deutsch Nyomda- és Kiadóvállalathoz

32 *Egy marék virág*, Magyar Szemle, 1897/49, 588.

33 *A kis mogulok*, Magyar Szemle, 1891/39, 457.

34 Pl. *Mánia*, *Perditának*, *Káprázat*, *Szöke hajad*, illetve a *Dal egy nőhöz*. – A Hét, 1892/37, 596.

35 *A bűnös nő*, Magyar Szemle, 1896/19, 222.

36 Pl. *Intés*, Magyar Szemle, 1896/31, 256; *Szent út*, Magyar Szemle, 1896/32, 376.

37 George BORNSTEIN, *Hogyan olvassuk a könyvoldalt? Modernizmus és a szöveg materialitása*, ford. VINCE Máté = *Metafilológia 1. Szöveg, variáns, kommentár*, szerk. DÉRI Balázs, KELEMEN Pál, KRUPP József, TAMÁS Ábel, Bp., Ráció, 2011, 85.

38 „A Millennium évében a Pesten megjelenő lapok száma az 1870-es évek elejéhez képest 80-ról 384-re gyarapodik.” – LIPTÁK, i. m., 47. A nyolcvanas évek végére már kiépültek azok a sajtós nagyhatalmak – pl. Rákosi Jenő kiterjedt vállalkozása –, amelyek a századvégi sajtót a főváros fejlődésében és a magyar irodalom alakulásában egyaránt központi tényezővé tették. – DERSI, *Századvégi üzenet*, 77–79.

tartozó lapban megjelent verse, esetleg 1868-as, füzetnyi terjedelmű bemutatkozó kötete³⁹ alapján ismerhette. Mint a Képes Világ szerkesztője, Kiss nem művészként szólalt meg, hanem „az irodalom egyik szerényebb munkatársaként”⁴⁰ mutatkozott be, aki „csak a lelkes buzgalom és igyekezet ígéretével” bír és hálásan köszöni a közönség megelőlegezett bizalmát. Egy már kialakult profilú lapot vett át; meggyőződése és az előfizetési felhívások ígéretei ellenére főszerkesztése alatt a lap nem sokban különbözött a korábbi évfolyamoktól. A hirdetésekben Kiss magyar szerzők munkáinak közlését ígérte a külföldi irodalmi szövegek fordításai helyett, ám képtelen volt tartani magát ehhez az ígérethez. Nem sokkal a hirdetés közzététele után szabadkozott is emiatt egy szerkesztői üzenetben:

föltételünk: mindig eredeti novellát hozni, csak az irodalommal, de nem az olvasóközönnyel szemben jogosult. A közgazdaszat legegyszerűbb törvénye szerint a hol a fogyasztás nagyobb, mint a termelés, importálni kell. S mi új évtől kezdve e kényszerűségnek korlátlanul fogunk hódolni, nehogy hangzatosabb írói név kedvéért gyöngébb novellát legyünk adni kénytelen. – szerk.⁴¹

Ha tehát Kiss szerkesztői céljai közt szerepelt is a Képes Világ irodalomszemléletének megváltoztatása, a lapot olvasva ez nehezen bizonyítható.

A Képes Világ elsősorban novellák, „beszélyek” és hosszabb elbeszélések közlésére szakosodott,⁴² egy-egy lapszám túlnyomó részét az aktuálisan közölt folytatásos regény és a hozzá kapcsolódó illusztrációk tették ki.⁴³ Innen nézve nem meglepő, hogy a csőd szélén álló kiadó 1873-ban fel is hagyott a lapformátummal és az olvasóközönség nagy részét vonzó regények kizárólagos közlésére váltott. A Képes Világ megszűnt, helyette indult a Képes Regénytár című füzetes, illusztrált regénysorozat. A két kiadvány közötti folytonosságot a fejléc, betűtípus és a címben szereplő „képes” jelző azonossága is kifejezte; a Képes Világ előfizetőinek a lap megszűnésekor automatikusan kiküldték a Képes Regénytárat az előfizetés lejártáig. Az új, füzetes regénysorozat első kiadványa Kiss József *Budapesti rejtelmek* című nyolckötetes regénye volt. Második – és utolsó – projektként a Képes Világ olvasói által már ismert és szeretett Mary Elisabeth Braddonól közölték az *Éva lánya* című regényt, szintén Kiss József fordításában. Mary Elisabeth Braddon nem csak a Képes Világ közönsége számára volt ismerős, bár az 1871–72-es évfolyamokra előfizető olvasó a lapban is gyakran felbukkanó névként ismerhetett rá. Az 1860–1870-es évek

39 Kiss József, *Zsidó dalok*, Pest, Deutsch-féle Könyvny. és Kiadó-Részt.-Társ., 1868.

40 *Előfizetési felhívás „Képes Világ” Szépirodalmi és ismeretterjesztő képes folyóirat hatodik évfolyamára*, Képes Világ, 1871.

41 Képes Világ, 1871/40, 640.

42 „Lapunk első sorban regény- és novella-folyóirat” – Képes Világ, 1871/40, 640.

43 Az 1871-es évfolyamban Kiss fordításában Mary Elisabeth Braddon *Amit az éj betakar* című regénye, majd Paul de Kock *Jakab* című munkája jelent meg, 1872-ben Dickens *Nickleby Miklós és családjának élete és viszontagságai* Benedek Aladár fordításában, 1873-ban pedig Wilkie Collins *Férj és nő* című regénye dominálja a lapot, más megkezdett és félbehagyott, vagy rövidebb terjedelmű regényekkel párhuzamosan.

sajtójának olvasói számára neve Wilkie Collinséval kapcsolódik össze, gyakran párban is emlegették őket.⁴⁴ 1866-ban, a (szintén a Deutsch Testvérekhez tartozó) Magyarország és a Nagyvilág harmincnégy folytatásban közölte *Az orvos neje* című regényét,⁴⁵ minden új könyvének megjelenéséről tudósítottak a lapok, gyakran kritikát is írtak róluk. Braddon életműve a kor értékítélete szerint a „sensation-irodalomnak” nevezett populáris szövegek és a komolyan vehető, vagy legalábbis komoly figyelmet érdemlő új regényirodalom határmezsgyéjén billegett. Jól példázza ezt, hogy a Fővárosi Lapokban egy Braddon munkásságával foglalkozó cikksorozat szerint az író műveit nem lehet a „sensation-irodalom” vagy „izgató irodalom” ernyőfogalmi alatt tárgyalni, bár használja ennek a regénytípusnak a bejáratott megoldásait, ki is mozdítja azokat.⁴⁶ Innen nézve érthető a Képes Regénytár választása (bár eltért a kiadó eredeti ígéretétől): Braddon neve ismerős volt, ugyanakkor a szórakoztató és minőségi regényirodalom határvonalán állt.

A Képes Regénytár tehát egyértelműen folytatta a Képes Világ sikeresnek bizonyult projektjeit, a mellékesnek tekintett ismeretterjesztő, szórakoztató cikkeket, rövidebb elbeszéléseket és költeményeket elhagyva, képes hetilapból biztos sikerre számító regényújsággá alakult. A lírai szövegeknek a Képes Világban inkább funkcionális szerepük volt: két hosszabb elbeszélő szöveg közt vizuális határként működtek, vagy hangulati váltást képviseltek. Kiss saját versei mellett egy kifejezetten szűk költői kör művei olvashatóak a lapban: Prém József, Endrődi Sándor, Gáspár Imre, Benedek Aladár, Csengey Gusztáv, Komócsy József, Udvardy Géza, Ábrányi Emil a viszsztatérő szerzők; a külföldi lírát egy-két Puskin-, Goethe- és Heine-vers mellett túlnyomórészt Longfellow, Wordsworth és William Motherwell képviselik.

A Képes Világ hetente megjelenő, szórakoztató irodalmat közlő, angolszász érdeklődésű, gazdagon illusztrált lap volt – majdnem minden tekintetben eltért a húsz évvel később induló A Héttől. Az a sajtótörténeti közhely, hogy Kiss szerkesztői jártasságát a Képes Világgal folytatott munka során szerezte,⁴⁷ csak részben állja meg a helyét. Ács Gábor amellet érvel, hogy Kiss József a Képes Világhoz „beküldött művek értékelésével kialakíthatta pontos és szilárd kritikai elveit, melyeket nem csupán a maga költészetében igyekezett kamatoztatni, hanem ezek juthattak érvényre később [...] A Hétnak a szerkesztésében is.”⁴⁸ Bár a „Szerkesztő póstája” rovat alapján a Képes Világ esetében is rekonstruálható néhány esztétikai elvárás, a Képes Világ lényegesen más esztétikai elvek alapján működött és így más szerkesztési gyakorlatot is kívánt, mint majd A Hét. Fontos megjegyezni, hogy a „Szerkesztő póstája” Kiss József kinevezésekor jelenik meg a

44 Pl. egy 1868-as, az angol regényirodalomról szóló cikksorozat a „legújabb regény” emblematikus képviselőiként Collinst és Braddont együtt említi. – BEÖTHY Zsolt, *Az angol regényirodalom Scott óta. A legújabb regény képviselői: Wilkie Collins és Braddon kisasszony*, Fővárosi Lapok, 1868/15, 59.

45 Mary Elizabeth BRADDON, *Az orvos neje*, Magyarország és a Nagyvilág, 1866/17–51.

46 *Miss Braddon (Adalék az angol regényirodalom ismertetéséhez)*, Fővárosi Lapok, 1864/283, 1180, 1864/284, 1184, 1864/285, 1188.

47 Pl. *A magyar sajtó története II.*, szerk. SZABOLCSI Miklós, Bp., Akadémiai, 1985, 241.

48 ÁCS Gábor, *Kiss József irodalmi indulása*, Budapesti Negyed, 2008, 5.

lapban.⁴⁹ Mint az az előfizetési felhívásokban és a szerkesztői üzenetekben is többször olvasható, A Képes Világ – profiljából fakadóan – elbeszélő szövegeket várt, Kiss pedig minőségi magyar nyelvű elbeszéléseket szorgalmazott. Ebből kifolyólag kritikai jellegű megjegyzéseinek jelentős része epikus szövegekre vonatkozott (verses és prózai formában írt beszélyekre, novellákra, regényekre) és általában magasabb fokú komplexitást vagy gondosabb kidolgozást várt a beküldőktől. Műfajra vonatkozó megjegyzései is inkább eszerint értendők: „A mese még nem novella”;⁵⁰ „Egy eczetes tintával felelesztett anecdotá elbeszélése még nem elbeszélés.”⁵¹ A tömör, axiomatikus megjegyzések mellett olykor találkozunk részletesebb, elemző kritikával is, ezek elsősorban szerkesztési kérdésekkel és narrációs problémákkal foglalkoznak.⁵² Ehhez képest A Hét – bár minden lapszámban találunk egy vagy több novellát, regényrészletet – tartózkodott a hosszabb elbeszélő szövegek közlésétől. A lap aktualitásra figyelő, az újdonságot felértékelő szemléletével nehezen fért össze az, ahogyan egy hónapokon át húzódó folytatásos regény tagolja az időt. Kiss József Ambrus Zoltánnal folytatott levelezéséből tudjuk, hogy a hosszú folytatásos regények közlését egyenesen „károsnak” gondolta:

„Kedves barátom, nagy rémülettel látom, hogy a regényed, ahelyett hogy kibonyolódna, inkább bebonyolódik. Se vége, se hossza, se határa. Nekem szükségem van a helyre és senkinek sem engedhetem, hogy a lapomban kárt tegyen, neked se. Ha két hét alatt vége nem lesz a regénynek, én pontot teszek még a mondat közepén is és azzal vége. Azért nagyon kérlek, ehhez tartsd magad.”⁵³

A Képes Világot tehát a két lap profiljának és értékrendjének radikális különbsége miatt sem érdemes A Hét közvetlen vagy kizárólagos előzményének tekinteni.

A Képes Világ „Szerkesztő póstája” rovatában megfogalmazott, költészetre vonatkozó megjegyzések azonban több ponton hasonlítanak az érett Kiss elveire. Mindkét lap szerkesztőjeként óva intette a beküldőket az európai romantikus vershagyományt idéző toposzoktól, pontosabban azoknak túlzó, mértéktelen használatától:

Tömerdek cikornya. Kisértse meg egyszerűbben írni, s ne bolyongjon temetőkön. Ujat igen bajos már ott találni. Romantikus elődei annyira kizsákmányolták a temető éji borzalmait, hogy ily motívummal ma már teljes lehetetlen hatást előidézni, még kevésbé egy kis – libabőrt.⁵⁴

49 *A magyar sajtó története II*, 241.

50 *Képes Világ*, 1871/3, 48.

51 *Képes Világ*, 1871/10, 160.

52 „Novellájában van drasztikus humor, egészséges életnézet, iránya vonzó, de hiányzik belőle az egyöntetűség és egyáltalában nincs középpontja. Minden pillanatban új személyeket léptet fel, új viszonyokat fest, mesét mese után sző, és az egésznek tulajdonképpen nincsen semmi meséje.” – *Képes Világ*, 1873/17, 256.

53 134. levél, Kiss József – Ambrus Zoltánhoz = *Ambrus Zoltán levelezése*, s. a. r. FALLENBRÜCHL Zoltán, Bp., Akadémiai, 1963, 81.

54 *Képes Világ*, 1872/5, 96.

A romantikus hagyomány teljes elutasítása helyett azoknak a rémromantikus képeknek és toposzoknak a használatát próbálta visszaszorítani, melyek a tömegkultúra részévé válva elhasználódott, jelentésüktől és hatásuktól megfosztott kellékekké váltak. Kiss nem a romantika (sőt nem is a rémromantika) képalkotási módjai ellen tiltakozott, hanem azok anakronisztikus, aránytalan megidézése ellen; a rossz versről alkotott képzete körülbelül megfeleltethető annak, amit Eco *A rossz ízlés struktúrájában* „giccsnek”, „strukturális hazugságnak” nevez.⁵⁵ A mértéktévesztést, a „saját kontextusából kiszakított stílémt”⁵⁶ érezte ízléstelennek. Ez sokkal kevésbé radikális álláspont, mint amit húsz évvel később, *A Hét* szerkesztőjeként képviselt, de a kettő sok szempontból rokonítható. Az elsősorban szórakoztatásra hivatott *Képes Világ* munkatársaként inkább a hatás kérdésével foglalkozott, kritikáiban visszatérő fogalom az „effect”, „hatás” és „benyomás” – melyek *A Hétben* egyáltalán nem kapnak kiemelt szerepet. Ez jelzi az irodalomkritikai szótár változását és rámutat a két lap profilja által megkívánt esztétikai szempontok különbségére. A *Képes Világ* szórakoztató szándékú szövegeket várt (a korabeli nyelvhasználat szerint „sensation-irodalmat”), melyek a figyelem fenntartására és hatáskiváltásra törekedtek, a közölt költemények is inkább a hangolódás elősegítésére szolgáltak: két terjedelmesebb elbeszélés között mintegy átvezetőként vagy szünetként működtek, úgy vizuálisan, mint hangnemüket tekintve.

Kiss nem sokkal a *Képes Világ* szerkesztése után az eltérő hangulatú szövegek egymás mellé helyezéséről egy Gáspár Imrének címzett levelében is írt, amikor a fiatal költőnek egy antológia szerkesztésében nyújtott segítséget. Bár megjegyzései antológiára vonatkoznak, ugyanez az elv látszik érvényesülni a *Képes Világban*, és bizonyos fokig *A Hétben* is: „Iparkodjék ön a gyűjteményébe egy-két humoros verset is felvenni, mert különben igen egyhangú lesz. Képzelem, hogy tömérdék fájdalom lesz együtt: egy egész nemzedék világfájdalma!”⁵⁷ A monotónia feloldására négy versét is felajánlotta Gáspár Imrének – „valamennyi egymástól merőben elütő tárgy és hangulat.” Periodikában vagy antológiában közölt szövegek esetében tehát nem pusztán a műalkotás önértékére figyelt (nemcsak a „nyelvi kódra”), hanem arra is, hogyan illeszkedik a vers a lap vagy kötet által megteremtett materiális (és egy hetilap esetében aktuális politikai-társadalmi) kontextusba, vagyis tudatosan számolt azzal, ahogy a „könyvészeti kód” befolyásolja a befogadást.⁵⁸ A hangulat és tárgy sokféleségével a folyamatos újdonság élményét teremtette meg, egyetlen kiadványon belül is dinamikus, folyamatosan változó korpuszt állított össze. Ennek a dinamikának az igénye ismét a *hatáshoz*, mint központi elváráshoz kapcsolható. Az egymás mellett olvasható, eltérő hangoltságú szövegek éppen különbözőségük által erősítik egymás hatását. Egy egész kötetnyi „világfájdalom” ugyanúgy hiteltelen (hisz redundáns), ahogy a temetőjárás elhasználódott toposza képtelen a várt hatást kiváltani a romantika kontextusa nélkül.

55 Umberto ECO, *A rossz ízlés struktúrája* = *Uő, A nyitott mű*, Bp., Gondolat, 1976, 249.

56 *Uo.*, 247.

57 SCHEIBER Sándor, ZSOLDOS Jenő, *Ó mért oly későn. Levelek Kiss József életrajzához*, Bp., Magyar Izraeliták Országos Képviselete, 1972, 40.

58 BORNSTEIN, i. m., 92–93.

Az a szerkesztői hang tehát, amelyet a Képes Világ „Szerkesztő póstája” rovatából ismerhetünk meg és az, amivel A Hét „Heti postájában” találkozunk több okból is eltér egymástól. A szerkesztő kora, státusza, a lap profilja, ebből fakadóan az olvasóközönség és a potenciális szerzők elvárásrendszere, illetve művészetfelfogása mind meghatározó tényezők a szerkesztő beszédpozíciójának létrejöttében. Amikor A Hét 1889 decemberében megindult, már hiteles volt az a költő-tanári pozíció, amelyből Kiss József megszólalt. Költészeti ideálját nem saját versein keresztül ismerhetjük meg, hanem az általa kiválasztott szövegeken és a „Heti posta” mentori üzenetein keresztül. Saját verseit nagyon ritkán publikálta A Hétben, inkább alkalmi költeményeket vagy köteteinek megjelenését reklámozó úgynevezett „mutatványokat” olvashatunk tőle, néhány sikeresebb, a Petőfi Társaságban bemutatott balladáját közölte. Cikkek is csak ritkán jelentek meg tőle szerzői névvel együtt. A Kiss József vagy „K-s” aláírás (mely a Képes Világban olyan gyakori volt) A Hétben főleg jubileumi visszaemlékezések vagy előfizetési felhívások után olvasható. Kiss a saját lapján belül nem költő, hanem szerkesztő és „mester”,⁵⁹ egy-egy saját neve alatt közölt szöveg *eseménynek* számított. Míg a Képes Világ és a Zsidó Évkönyv⁶⁰ szerkesztése közben rászorult, hogy jóformán önállóan töltsen fel a lapot, A Hét indulásakor már válogathatott a beérkező szövegek közül. A lap hasábjain vagy olyan költők versei olvashatók, akikkel évtizedek óta jó szakmai és baráti kapcsolatot ápolt – mint Endrődi Sándor, Ábrányi Emil, Kozma Andor, Komócsy József –, vagy olyan fiatal tehetségek alkotásai, akikben felfedezni vélte az új, modern költészet lehetőségét.

Kiss József mint „költő-tanár”

Az új tehetségek felfedezése egyértelműen megfogalmazott cél úgy A Hét előfizetési felhívásaiban, mint a „Heti postában”:

Mi respektáljuk a nevet, de respektáljuk a munkát is. Tekintet nélkül arra, hogy kié. A tömegesen beérkező kezdetleges lírai ömlengésekre egyenként nem válaszolhatunk; bizonyos körülmények közt a hallgatás is felelet. De a hol a tehetségnek csak némi nyomát látjuk, ott nem késünk a buzdítással.⁶¹

59 „K-s” szignóval jelent meg néhány rövid portrészöveg, azokon a kivételes alkalmakon, amikor A Hét címlapján belső munkatárs képe látható. Ilyenek például a Heltai Jenőt és Ignótust bemutató és méltató rövid cikkek, melyeket Kiss mint a lap főszerkesztője és a fiatal tehetségek „felfedezője” írt és (könnyen feloldható rövidítéssel) saját nevének közölte. – K-s, *Heltai Jenő*, A Hét, 1894/4, 59.; K-s, *Ignotus*, A Hét, 1894/48, 760.

60 *Zsidó évkönyv*, szerk. Kiss József (SZENTESI Rudolf), Bp., 1876.

61 A Hét, 1891/7, 112.

Valóban, Kiss minden fiataalt, akiben potenciált látott, további versírásra bátorított, még ha a beküldött szöveget vissza is utasította. Nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy magánlevél helyett nyilvános szerkesztői üzenetekről van szó. Előfordul, hogy egy vers beküldője nem tüntette fel a pontos címét, így Kiss kényszerből használta a rovatot kommunikációs csatornaként, de kritikái akkor is egyértelműen szélesebb olvasóközönségnek szóltak, amikor konkrét címzettjük volt. Egy-egy kritika *általában* minden fiatal szerzőnek szólt, illetve a szélesebb olvasóközönségnek is azt sugallta, hogy a lapnál szívesen látták a tehetséges kezdőket és komolyan vehető, mérvadó bírálatban részesítették őket: maga Kiss József olvasta, javította és szerkesztette a beküldött verseket. A Hétben publikálni több volt pusztán nyilvánosságánál, a versközlés Kiss József minőségi garanciája is, egyfajta beavatódás a modern magyar költészetbe. A *Kiss József és kerekasztala* című 1934-es emlékkötetben többen kiemelik A Hét beavatószerpét. „Költő csak akkor lett a költő,” – emlékszik Kárpáti Aurél – „ha kéziratát ott átengedték. Az első vers a Hétben... a ma indulónak alig lehet fogalmuk róla: mit jelentett ez? Troubadour-avatást a lovagkorban.”⁶² Rédey Tivadar olyan „küszöbnek” nevezte az első publikálást A Hétben, mely „nem botlatókőnek feküdt oda, inkább ugródeszkának.”⁶³ A Hét „nyilvánosságát az ígért földjéül áhítoztuk”, a „»maestro« szemét írói zsengeinkre irányítani a komolyabb becsvággal szinte egyet jelentett.”⁶⁴ Rédey a „Heti postát” ennek a „költővé avatásnak” az első állomásaként írja le: „»Matutino. Jönni fog.« – üzent a szívdobogató Heti Posta, s a Matutino jött is, már egy hét múlva. [...] Mennyire élveztem a »padrone« ily heinei nyílhegyű üzeneteit – mások homlokában; a magamé jó egy eszten-deig sajgott bele.”⁶⁵ A visszaemlékezés nemcsak arról tanúskodik, hogy a „Heti posta” üzenetei jelentették az első lépést egy új költő bemutatkozásában, de azt is jelzi, hogy a fiatal művészek figyelemmel kísérték a rovatot. Kiss csipkelődő, tanító üzeneteinek elsődleges közönsége éppen a publikálni vágyó fiatalok csoportja volt.

Kiss József „egyéni” hangokat keresett, olyan költőket, akik ki tudtak (és ki akartak) lépni a fennálló, megszokott költészeti iskolák keretei közül, és sem a romantikus vershagyomány öröksége, sem a divatos irányzatok által nem hagyták magukat befolyásolni. Az új „nagyságok” megkoronázása azonban nem szerepelt Kiss kimondott céljai közt. Nem új költőóriások megtalálását remélte, nem egyetlen géniuszt felbukkanását várta, aki majd revitalizálja a magyar irodalmat. A 19. század végére verstani, stilisztikai fogalmakkal tisztában lenni: az általános műveltség része volt. Írni tudni, olvasni a nagy klasszikusokat (akár több nyelven is) szintűgy. A magyar retorika és stilisztika már a 19. század közepétől iskolai tananyag volt. A századvégi iskolai értesítőik tanúsága szerint a nyolcvanas évekre már a legtöbb iskola tananyagához hozzá tartozott a „rendszeres verstan”; elsősorban Greguss Ágost *Költészettana* alapján tanítottak.⁶⁶

62 KÁRPÁTI Aurél, Kiss József, A Hét szerkesztője = RÓZSA Miklós et al., *Kiss József és kerekasztala. A költő prózai írásai és kortársainak visszaemlékezései*, Bp., Kiss József prózai munkáinak kiadóvállalata, 1934, 167.

63 RÉDEY Tivadar, Egy régi küszöb körül = RÓZSA et al., *Kiss József és kerekasztala*, 181.

64 Uo.

65 Uo., 182.

66 GREGUSS Ágost, *Magyar költészettan*, Bp., Eggenberger, 1880.

Számos más, iskolai vagy magánhasználatra írt tankönyv, segédanyag és összefoglaló munka jelent meg a 19. század végén, mely kifejezetten verstani alapokat összesített és gyakoroltatott. A Magyar Könyvkereskedők Egyletének közlönye, a Corvina 1880–1890 között Névy Lászlótól, Riedl Frigyesztől, Dengi Jánostól, Baráth Ferencztől, Négyesy Lászlótól, Kaposi Luczián Ignácztól, Korda Imrétől, Torkos Lászlótól és Góbi Imrétől említ verstannal és stilsztikával foglalkozó tankönyveket, elméleti munkákat. A korabeli költészetpedagógiának ez a részleges körképe is mutatja, hogy a fogalmi tájékozódás általánosan elérhető és elsajátítható volt.

Kiss „költészeti iskolája” éppen ezért nem verstani normák átadását vagy a „helyes” nyelvhasználat szabályozását jelentette: szerinte nem lesz valakiből ígéretes költő csak azért, mert a bejáratott formákat, költészeti hagyományokat ismeri és jól bánik velük. Bár a „Heti postában” részletesen elemzett néha egy-egy képzavart vagy homályos költeményt, a versírásnak tankönyvekből elsajátítható „tudományát”, a „tekhnet” nem kérte számon:

A technika mai fejlettsége hozza, hogy intelligens ember minden fáradság nélkül ír meg akár hat kötet olyan poémát is, melyet aki elolvasott, nyomban el is felejt, de amelyről még Gyulai Pál sem tudná bizonyítani, hogy rossz.⁶⁷

Az a tanárszerep, amelyet Kiss József felvett, nem az ismeretátadást, hanem a tehetség gondozást helyezte előtérbe. Feladatának nem az írásra tanítást, hanem a kísérletező, egyéni hangok pártolását tekintette. Gondoljunk vissza a Magyar Szemle idézett kritikájára, mely a dal műfaji szabályosságát kérte számon a beküldött szövegen. Ehhez képest Kiss József számára a műfajba sorolhatóság érdektelen. Nem normatív poétikai szempontok mentén ítélő kritikus, hanem a lapban jól működő verseket váró szerkesztő. Gyulai Pál azért is izgalmas viszonyítási pont az idézett üzenetben, mert ő a legláthatóbb képviselője annak a költészeti és kritikai iskolának, melyet Kiss merevnek és idejétműltnak gondolt. Ugyanakkor kettejük szerepkörének a különbsége is fontos: Gyulai kritikusként bizonyíthatná egy-egy vers sikerültségét, míg Kiss feladata nem a bizonyíthatóan jól sikerült, „szabályos” versek méltatása, hanem A Hét szerkesztése volt: az a vers, amely a tanulható verstani szabályoknak megfelel, de felejtető, a szerkesztő számára érdektelen.

Nem arról van szó, hogy Kiss teljesen elhatárolódott minden verstani alapelvtől, de kritikáiban szinte soha nem ezekre fókuszált. Azokat a kezdő poétákat, akikben meglátta az újszerű megszólalásmód lehetőségét, a kísérletezési vágyat, a verstani gyakorlatlanság ellenére is bátorította és pártfogásába vette. Talán legbeszédesebb példája ennek a *Nagylaki* jeligével küldött levélre adott válasza:

Figyelemmel elolvastuk verseit. Mindegyikben van valami, ami az öné s nem ez a legrosszabb. Nyelve pongyola ugyan, de fordulatai meglepők. És sok bensőség van bennük. Ötleteiben nincs semmi csináltság. Nekünk úgy rémlik, hogy ön poéta, csak hogy verselni nem tud még és sok

67 A Hét, 1892/15, 240.

egyebet nem tud, amit meg kell és meg is fog tanulni. Alkalmilag bedughatja az orrát a műhelyünkbe; nem fogjuk kinézni.⁶⁸

A „nyelv pongyolasága”, ami a Magyar Szemle számára menthetetlenné tette volna a verset, Kiss ítélete szerint hiba ugyan, de nem végzetes. Sokkal többre tartotta az őszinte, egyéni, mesterkéletlen hangot – ez az, ami szerinte poétává teszi a versírásban még gyakorlatlan fiatal szerzőt. Azt, ami gyakorlással fejleszthető, megtanulható (amit „meg kell és meg is fog tanulni”), mellékesnek tekintette, másodlagosnak az egyéni hanghoz képest. Az újítási vágyat elengedhetetlennek tartotta ahhoz, hogy ki lehessen lépni az általa is nagyra tartott elődök árnyékából. Kiss – és vele együtt A Hét – rögzített esztétikai norma helyett magát az új keresését, egy átmeneti és saját átmenetiségét értéként felmutató költészetideált⁶⁹ képviselt. Az elkülönülés útjait keresve egyszerre a napilapok kommerciális sikere és az akadémiai (konzervatív kritikai) siker ellenpólusaként pozicionálta magát, bár egészen egyiktől sem függetlenedett.⁷⁰ A Hét a modern magyar költészet számára nem abban az értelemben választott nyugati (francia) mintát, hogy a francia modernség formatechnikáit és képi világát „kölcsonözte” volna. A „normaszegő aktusok mindennapos termelésén”⁷¹ keresztül végbevitt, provokatív, útkereső kísérletezést választotta mintaként, mely a művészet önértékének hirdetésével, a művészetet „életmódként”⁷² értve új művész-egyéniségeknek kívánt platformot nyújtani. A fiatal költőben, aki „poéta, csak verselni nem tud még”, egyrészt megvan ez az újítási vágy (nem a meglévő minták újratermelésével próbál betörni), másrészt rendelkezik a művészi látásmód, egyéni figyelem elsődlegesként felmutatott képességével; azzal, amit Bourdieu Baudelaire kapcsán így fogalmaz meg: „az én kultúráját (és nem kultuszát) óhajta, vagyis az érzéki és az értelmi képességek felfokozását és összpontosítását.”⁷³ Az pedig, hogy Kiss József a visszautasított költőt nemcsak további versek beküldésére, de mielőbbi látogatásra is invitálja, azt jelzi, hogy szerkesztőként nem egyszerűen a lap feltöltése a célja, hanem a tehetségesnek ítélt fiatalok támogatása, a lapnak rendszeresen író, megbízható új szerzők megtalálása. A Hét és Kiss József elismerését kivívni nemcsak az utólagos visszaemlékezések tanúsága szerint jelentett irodalmi beavatódást, de a lap által közvetített önképből is erre lehet következtetni. A *Nagylaki* jelíggel jelentkező fiatal költő kiléte sem ebből a „Heti

68 A Hét, 1894/35, 558.

69 Nem csak A Hét versanyaga olvasható ennek a költészetfelfogásnak a fényében. Bednatics Gábor a modernséget „a töredezettség, megtorpanás és átmenetiség permanens jelölőjeként” érti, a századvégi líra sajátos modernségét az adja, hogy „az újnak szövegeződő formálódását” követi nyomon. – BEDNATICS Gábor, *Kerülőutak és zsákutcák. A Modern magyar líra kezdetei*, Bp., Ráció, 2009 (Ráció-Tudomány, 13), 82–83.

70 Dersi Tamás részletesen elemzi A Hét közönség szervező gyakorlatát, mely arisztokrata támogatásra és széles piaci sikerre egyaránt törekedett. A lap beszédmódjának „intimitását” is ebből, a közönség kíváncsiságát és szenzációéhségét kiszolgáló piaci gyakorlatból eredezteti. – DERSI, *Századvégi üzenet*, 183–193.

71 Pierre BOURDIEU, *A Művészet szabályai. Az irodalmi mező genezise és struktúrája*, Bp., Budapesti Kommunikációs és Üzleti Főiskola, 2013, 89.

72 Uo., 75.

73 Uo., 97.

posta” üzenetből, sem más, a lapban megjelent szövegből nem kikövetkeztethető, de valójában lényegtelen is. Ami fontosabb, az az általános érvényű üzenet: akikben megvannak A Hét által támogatott értékek, azok nemcsak a publikálás lehetőségére, de a nagy költő személyes pártfogására is számíthatnak.

A legtöbb jelíges vagy álneves beküldővel, akiket Kiss a „Heti postában” pozitív vagy bátorító kritikával értékelt, A Hét olvasói a lap szépirodalmi részében újra találkozhattak. A továbbiakban az álneves szerzők közül egy Mezarthim nevű költővel foglalkozom behatóbban. Ignotusszal, Heltai Jenővel, Szalay Fruzinával, Tóth Bélával ellentétben Mezarthim soha nem került fel A Hét címlapjára, sőt mára már egészen elfelejtődött. Példájan keresztül azonban A Hét kritikai viszonyulása, Kiss József mentori attitűdje és az általa elvárt költészeti ideál is jól érzékelhető. Mezarthim neve először az 1891. évfolyam 38. lapszámában, a „Heti posta” rovatban olvasható: „Mezarthim. Nagy szerénység öntől, hogy ilyen obscurus csillag nevét választotta aláírásul, holott az égbolt összes csillagai rendelkezésére állottak.”⁷⁴ Az élcelődő köszöntést egy hosszú, részletes elemzés követte. Ez a felvezetés nem egyszerűen a szokatlan névvel játszik, de azt is megelőlegezi, ami majd a kritikai megjegyzésekből egyértelművé válik: Kiss szerint a beküldött vers magas színvonala alapján indokolatlan az anonimitás. Mezarthim tisztázatlan kilétével több „Heti postában” közölt üzenetben foglalkoztak,⁷⁵ és szintén a szerkesztői rovatban nevezték meg először, évekkel később, 1896-ban: „Mezarthim (polgári nevén Báró Kempelen Farkas) fiatal katonatiszt, aki Mars mellett a Múzsát is szolgálja. Hogy nem sikertelenül, arról az ön meleg érdeklődése is tanúságot tesz.”⁷⁶ Az álnév feltehetően éppen a nemesi rang eltitkolását szolgálta, ezzel védve a költőt a dilettantizmus vádjától, amely gyakran sújtotta a századvég arisztokrata származású szerzőit.⁷⁷ Báró Kempelen Farkas neve különösen terhelt, a felmenőjével való teljes névazonosság miatt. 1885-től többször publikálta verseit saját nevén, A Hétnél mégis álnéven jelentkezett, anonimitása mintegy lehetővé tette tehetsége felismerését.⁷⁸ 1896 után is megőrizte a Mezarthim nevet A Hét hasábjain közölt versek esetében, és első kötetének megjelenése után

74 A Hét, 1891/38, 616.

75 Pl. „Mezarthim, Annak a »Vége vége...« refraines költeménynek utolsó versszakát nem lehetne kissé jobban pointirozni? Utolsó küldeménye szép és igaz. Olvasóink közül sokan kérdezősködnék: férfi-e, nő-e Mezarthim? Mit feleljünk?” – A Hét, 1892/4, 64.

76 A Hét, 1896/43, 749.

77 A Hét fõmunkatársát, Justh Zsigmondot is többen dilettánsnak tekintették. Dede Franciska Justh kapcsán részletesen foglalkozik a magyar mûkedvelõ szerzõket érintõ elõítéletekkel. – DEDE Franciska, *Justh Zsigmond, az irodalmi dendi. Egy XIX. századi irodalmár társasági kapcsolatai és irodalomszervezõ, mûvészetpártoló tevékenysége*, Bp., 2005 (kézirat), 44–45.

78 Erre korábban éppen a névazonosság miatt nem volt lehetősége. Jól szemlélteti ezt a Bolond Istók „Szerkesztői telefon” rovatának egy üzenete, mely a névazonosságon élcelődik: „ama vers szerzője olyan Kempelen Farkas volt a ki Kempelesz Wolf-bul támadt új életre, mint a fönixmadár saját hamvaiból. Igenis, tudvalevő, hogy az első Kempelen Farkas kiváló ész, a sakkjátzó-, beszélő-gépek feltalálója volt, Mária Terézia udv. tanácsosa s bárói rangot nyert, tehát törzsökös férfiú, híres ember, annál valóbb színű volt a feltevés, hogy egy ünsere-lájtiszttya elcsípje 50 kr.-ért ezt a nevet (...) Tehát csak jellemző és indokolt az irtózás, mely minden régi nagy név hallatára önkénytelen elfogja az embert, biztosra vévén, hogy az ő párducz kacagány alatt süldő nyúl húzódott meg. Hogy a jelen esetben a Kempelen Farkas névvel nem így van, sietünk helyreigazítani, mint ritka kivételt.” – Bolond Istók, 1885/15, 11.

már más lapokban is használta. Báró Kempelen Farkast tehát nem A Hét fedezte fel, de A Hétben való „névtelen” megjelenés „garantálta”, hogy tehetséges, elismerésre érdemes (és modern!) költőről van szó. Két lapszámmal Mezarthim költői fellépése előtt Kiss részletes elemzést közölt a beküldött versről, melyet egészében idézek:

Poémája jelentékeny fogyatkozásai daczára igen distingvált tehetséget árul el. E fogyatkozások nem olyanok, hogy pótolni és javítani ne lehetne. Változtatni kellene az 5, 6 és 7 strófán, hol a vivódás kifejezése kissé mesterkéltnél és teljesen elüt a költemény egyszerű szonor hangjától. A szavak összerakása fénypontokból, ez az egész tűzjáték-apparatus se nem szép, se nem igaz. Nevezze meg a gyereket a maga nevében. Modern poéta nem allegorizál. Apró-cseprő foltjai is vannak költeményének. Ön idegenkedik, úgy látszik, a „nővér” szótól, mi is. De a jelen esetben csaknem kikerülhetlen. Első olvasásra azt hittük, hogy férfiről szól. A tulajdonnév is inkább férfié. Kifogásainkból is láthatja, hogy költeménye nagy mértékben fölkeltette érdeklődésünket. Megjegyezzük, hogy így is ki lehetne adni, amint van, de az ismeretlen poéta érdekében kívánatosnak tartjuk, hogy kifogástalan dresseben mutassa be magát.⁷⁹

A zárómondat ismét hangsúlyozza, hogy azonosíthatatlan a szerző, a vers tehát egy kezdő költőnek kijáró kritikában részesül. A szerkesztői javaslatok kimondott célja elősegíteni a lehető legsikeresebb költői bemutatkozást. A „Heti posta” nyilvánossága lehetővé tette az új tehetség első, a vers publikálását megelőző beharangozását. A „Heti posta” intelmei értelmezik a verset, és az olvasókat is nevelik hasonló szövegek értő befogadására.⁸⁰ Kiss egyszerre tartja ígéretes próbálkozásnak és javításra szoruló kísérletnek a verset. Az elemzés szerint a vers éppen azért érdemel beható figyelmet, mert „jelentékeny fogyatékoságai daczára” megüti azt a szintet, amivel már érdemes foglalkozni – van benne valami, ami egyedivé teszi. Már két héttel később, a 40. lapszámban olvasható Mezarthim *Soror Baptiszt* című költeménye. A kritikával együtt olvasva nehéz megállapítani, mennyit változtatott a szerző vagy a szerkesztő a szövegen, vagy változtatott-e rajta egyáltalán. Valószínű, hogy a rendelkezésünkre álló szöveg már egy átdolgozás eredménye – bár még a szerkesztői szöveg munka után is felismerhető rajta több, Kiss által kifogásolt vonás. Ilyen értelemben a publikált változat és az azt megelőző elemzés együttese a vers átmenetiségét, „munkaszöveg” jellegét hangsúlyozza.

A vers egy betegápoló nővér pillanatnyi lelki tusáját (világi élet/hivatás közti választását) viszi színre. Kiss a következő hiányosságokat azonosítja: 1. Az 5–7. szakaszban kifejezett vívódás (kísértés) megjelenítési módja mesterkéltnél és túlságosan szembeütő hangnembeli váltást eredményez. 2. Elütő képek kerülnek egymás mellé, „tűzjáték-apparátust” alkotva, mely csökkenti a vers hitelességét. 3. „Nem nevezi nevén a gyermeket”, vagyis homályos, eufemizáló nyelvet használ,

79 A Hét, 1891/38, 616.

80 Ignótus is kiemeli A Hétnek ezt a nevelő-szerepét. Visszaemlékezése szerint Kiss a lapon keresztül műértelmezésre, valamint a művészetet (és művészt) felértékelő figyelemre tanította az olvasókat: „Nem csak az írók tanultak tőle írni, de a mesterségét megbecsülő íróról az olvasóra is átragadt az érzés, hogy az írás külön nagy dolog, melyért annak, aki tud írni, külön becsület jár.” – IGNÓTUS, Kiss József és kerek asztala = *Kiss József és kerek asztala*, 130.

„allegorizál.” 4. A nővér/apáca szavak hiánya értelmi zavart eredményez a szövegben. Csupán ennek a szövegváltozatnak az ismeretében a 4. megjegyzéssel nem foglalkozom. A *Hétben* megjelent változat már címében használja a „Soror”, illetve a negyedik szakaszban az „apáca” szavakat.

A 2. megjegyzés könnyen belátható módon a vers harmadik szakaszáról szól:

Halvány fellegek közt csillagok lobogtak,
S mindenik ablakból világosság áradt;
Fent: lobogó lángja ezüst csillároknak,
Lent: derengő fénye gyöngye mécsvilágnak.

Kiss a grandiózus képektől óv, amelyek szerinte mesterkéltnek hatnak. Jelen esetben az ezüst csillárokkal azonosított lobogó csillagfény képét kifogásolja és nevezi „sem szép, sem igaz” megoldásnak. A „tűzjáték”, vagyis a fent-lent ellentéttel összekapcsolt lobogó égi fény és az „áradó”, majd „derengő” gyertyaláng megterheli, nehézkessé teszi a verset. Hasonlít ez a megjegyzés arra, amit Kiss a Képes Világ idézett szerkesztői üzeneteiben a temetőjárás túlságosan terhelt, elkoptatott képeiről mondott. Kiss jó érzékkel rámutat a vers aránytalan, mértéktévesztett mozzanataira. Az első négy versszak végig játszik a fény/világosság különféle jelentésrétegeivel, ez az a motívum, amely a vers első felét egységben tartja: a nyitó sorok („A kórterem hosszán borongott az alkony; / S mintha a sugárral búcsúznék a lélek: / Nyögött a sok beteg”) már megteremtik a fény-élet jelentés összekapcsolását. A természetes fényt a második szakaszban a gázlámpák mesterséges lángja helyettesíti („A várhegyi bástyán égtek a gázlángok”). A mesterséges fény képe, mely az élet jelentéstöbbletével bíró természetes fény helyére lépett, előkészíti az álmodozást, elvagyódást: élet és halál határmezsgyéjén (az alkony ezt a küszöb-jelentést még erőteljesebbé teszi), Soror Baptiszt egy pillanatra újraértékeli azokat a döntéseit, melyek a jelen pillanathoz vezették. Ezt a jelenidejűséget a versben az igeidők megváltozása jelzi: az első szakaszokban úgy tűnik, múlt idejű narratív szál vezérli majd a szöveget, de a várt elbeszélő szólam megtörik, és egy jelen idejű, tűnődő figyelem veszi át a történetmondás helyét, tulajdonképpen ez teszi líraivá a szöveget. A fénynek fontos szerepe van az 5–7. szakaszban megjelenített (időn kívül helyezett) lelki vívódásban is, a mesterséges lámpafény az, ami egy másik lehetséges élet megálmodására hívja a nővért („Ő is tova járt már. Messze lámpa fénye/ Csalta csalta lelkét piczinyke szobába”). A Kiss által „tűzjáték-apparátusnak” nevezett harmadik szakasz valóban szétzilálja ezt a megteremtett szimbolikus rendet. Még az esetlegesen átírt, javított változatban is érzékelhető az értelmi, hangulati zavar. Az élet/halál ellentét mellé most egy lent/fent oppozíció kerül, ahol a fény jelentése egészen másként konstruálódik meg.

A szakasz „tűzjáték-apparátusa”, amely valószínűleg a költőiség mértékét kívánta fokozni, „nem szép”, hiszen túlterheli a verset. A fényforrások megsokszorozása („csillag”, „ablak”, „csillár”, „mécsvilág”) és az azonos töből származó „lobogtak” – „lobogó” szavak közelsége redundánsá teszik a versmondatot. Az idézett szakasz nem olvasható a Kiss által kifejezetten kedvelt elidőzés vagy késleltetés alakzataként. A késleltetés, mint az esztétizmus fontos megoldása, a vers idődimenziójának felfüggesztésével magára a nyelvre, az eufóniára, a szöveg érzéki tapasztalatára

irányítja a figyelmet,⁸¹ folyamatosan elmozdítja a jelentést. A különbség Mezarthim versének idézett szakasza és az esztéta késleltetés képhalmazása között, hogy míg utóbbi a képek érzékiségére és a nyelv hangzására fókuszál, Mezarthim verse tobzódik az egymást kioltó stilmákban és „gondolkodó nézés, átlekésített érzékelés, erkölcsi mélységű gyönyörérzet” helyett⁸² „költői csengésű” kifejezéseket halmoz.⁸³ Kiss ezzel a megállapításával pontosan rámutat arra a szakaszra, ahol a vers először átlép a „giccs” kategóriájába.⁸⁴ A „tűzjáték-apparátus” Kiss szerint nemcsak „nem szép”, de „nem igaz”, hiszen figyelmen kívül hagyja – és ezáltal érvényteleníti – azt a szimbolikus rendet, amely a vers többi szakaszában érvényre jut; kiiktatja a vers bölcséleti értelmezési lehetőségeit, annak ellenére, hogy a filozófiai telítettségű „fény” motívumát használja.⁸⁵ Bednatics Gábor a századvégi költészet alapvonásának tekinti a rögzítetlen jelentésre törekvő képalkotást. Éppen Kiss József *Nagy fekete erdő* című versében mutat rá ennek sajátos működésére: „a megképződő természeti jelenségek rendre más jelentenek, s ezért nem köthetők le egyetlen jelöllet oldalán sem.”⁸⁶ Mezarthim verse azonban nem a nyelv sajátos működésére mutat rá a jelentés rögzítettségén keresztül, hanem rögzített (és klisévé vált) jelentésű képeket kever. A fent–lent (transzcendentális és humán) és fény–sötétség (élet–halál) szimbolikus rendjét egyszerre akarja érvényesíteni, így a jelentés tudatos eltolása helyett homályos allegorizációra invitál.

A 3. megjegyzésben Kiss erre a homályosságra figyelmeztet. A „Heti postában” gyakran használja a „nevezze meg a gyermeket a maga nevével” kifejezést (mely a német „Das Kind beim Namen nennen” szó szerinti fordítása). A dolgokat nevükön nevezni nem azt jelenti, hogy Kiss minden komplex jelentést ki akar iktatni, A Hét versanyagát olvasva egyértelmű, hogy nem teljes „képrombolásra” szólít. A századvégi magyar líra egyik törekvése éppen a trópusoktól való tartózkodás leküzdése,⁸⁷ a költői nyelv lehetőségeivel való kísérletezés. Kiss inkább azoktól a magyarázó jellegük miatt didaktikus alakzatoktól óv, melyek egyértelműen egy előre kijelölt értelmezés felé terelik a befogadót. A rövidzárlatos, egyetlen jelentésre kihegyezett alakzatok megtörik a vers „hangulatát”, csökkentik a líraiság mértékét: „Elég kellemesen simulnak a kadenciák egymáshoz, de helyenként mint valami száraz ág belenyúlik a próza a poézisbe és tönkre teszi a hangulatot”⁸⁸ – írja Kiss egy másik beküldött versre reflektálva. A próza – vagyis az értelmezést irányító hang –

81 Angelina LEIGHTON, *On Form. Poetry, Aestheticism, and the Legacy of a Word*, Oxford, New York, Oxford University Press, 2007, 38.

82 BEDNANICS, i. m., 138.

83 ECO, i. m., 204.

84 „Nem a tartalmak szintjén, hanem a kommunikációnak formai szintjén elkövetett csalás” – *Uo.*, 224.

85 Eisemann György Komjáthy költészete kapcsán elemzi a „fénynek” a 19. század második felének költészetében gyakran mozgásba hozott szimbolikáját, melyet éppen filozófiai potenciálja miatt részesítettek előnyben. Vö. EISEMANN György, *Líra és bölcsélet = A magyar irodalom története 1800-tól 1900-ig*, szerk. SZEGEDY-MASZÁK Mihály, VERES András, Bp., Gondolat, 2007, 598–599.

86 BEDNANICS, i. m., 107.

87 *Uo.*, 164

88 A Hét, 1891/52, 854.

megtöri a hangulatot, kiránt abból a pillanatra koncentráló időtapasztalatból, amelyet Kiss a költészet lényegének tekint.

A *Soror Baptiszt* esetében az „allegorizálás” kritikája valószínűleg a negyedik szakasz giccsbe hajló explikatív allegóriájára vonatkozik:

Az apácza nézett, – mint az örökös rab,
Mikor arczát a kis vasrostélyra nyomja,
S elfeledve lánczát, melytől sebeket kap,
Álmában ott jár a rengeteg vadonba»...

Kiss nem az allegóriától, hanem az „allegorizálástól” idegenkedik. Költészetfelfogása szerint csak ott van lehetőség valódi lírai megszólalásra, ahol nincs értelmezést irányító hang, ami egyetlen jelentés sugalmazásával sarokba szorítaná a befogadót. Ez egybevág Kiss az önmagáért való művészetéről alkotott elképzeléseivel: az allegória, mely ügyetlenül használva a morál vagy a politika szolgálatába állíthatja a költészetet, nem fér össze Kiss *l'art pour l'art* felfogásával. A grandiózus témáktól a jelentéktelen felé fordulás a modern költészet egyik alappillére,⁸⁹ Kiss kritikai megjegyzéseiben egy olyan költészet-ideál rajzolódik ki, amely az életből merítkező, apró részletekre figyelő témaválasztást és az ennek megfelelő képalkotást erénynek tekinti, és minden hasznosságtól (legyen az gazdasági, társadalmi vagy morális) független kíván lenni. A Kiss által „modernként” értett költészet a témaválasztás köznapisága és a vers „hangulatára” irányított figyelem révén a líra lehetőségeire kérdez rá. Kiss gyakran utasítja el az allegorézist, de mindig a „nagyot mondás” érvére hivatkozva: „Az a csapás, a melyen indulni látszik, nem oda vezet, a hova Ön jutni szeretne. Ne allegorizáljon. Ne akarjon mindig nagyot mondani.”⁹⁰ A költő, aki „nagyot mond”, azt feltételezi, hogy a vers egy kifejezni kívánt eszme *szolgálatában* áll: formát keres a már meglévő (grandiózus) tartalom kifejezésére. Kiss ez ellen tiltakozik: „modern poéta nem allegorizál”, mert hiszi, hogy a költészet nem állítható valamely eszme szolgálatába anélkül, hogy instrumentalizálódna. Eszerint a baudelaire-i modernség-felfogáshoz közelítő elv⁹¹ szerint az egyszerű témák és a „nagyot mondás” tudatos kerülése lehetővé teszik a jelentéssel való játékot, a formával való kísérletezést: egy új költészet kialakulását. Kiss „költészeti iskolája” tehát nem verstani alapokat tanít, nem is egy jól körülhatárolt elvrendszert követ, hanem a kísérletezési vágyat és a részletekre figyelmet próbálja fejleszteni, ugyanakkor megtanítja, hogyan lehet felismerni és elkerülni a giccsset. Hierarchikus viszonyban elképzelt ismeretátadás helyett a mentor/mentorált dinamikáját követő, tehetség gondozó (ilyen értelemben irodalom-szervező) tevékenységről van szó.

89 BOURDIEU, i. m., 117–118.

90 A Hét, 1890/47, 337; vagy: „A gyermek és a pillangó. Elég ügyesen megirt apróság; de az allegorizálástól annyira idegenkedünk, hogy ennek sem kegyelmezhetünk” – A Hét, 1891/28, 455.

91 BOURDIEU, i. m., 118–119.

„A legfőbb ítélő mester nem lévén itthon” – A „Heti posta” beszélője

Ugyan a „Heti posta” név nélkül megszólaló beszélőjét nem lehet teljes bizonyossággal Kiss Józseffel azonosítani, a beszédpozíció és a hangnem alapján valószínűsíthető, hogy az ő szövegeiről van szó. A szerkesztői üzenetek rovata mindig a főszerkesztő közvetlen kommunikációs csatornájaként prezentálja magát, ez történik A Hét esetében is. Angyalosi Gergely egyértelműnek tekinti, hogy a „Heti posta” üzeneteit Kiss József írta, a rovatot ebből kiindulva értelmezi.⁹² Rédey Tivadar korábban idézett visszaemlékezésében egyértelműen a „maestro” saját szavaiként olvassa a „Heti posta” javaslatait.⁹³ A rovatnak adminisztratív kérdéseket tárgyaló, előfizetőkkel csevegő, valamint költészeti és szerkesztési kérdésekben nyilatkozó szegmensei egységes, jól felismerhető hangon szólaltak meg. Kiss József a fiatal, tehetséges költőkkel szemben jóindulatú, de kemény kezű mentorként lépett fel, kritikái egyértelműen pedagógiai célt szolgáltak, nem csak a szórakoztatás eszközei. Az, hogy mennyire bejáratott volt ez a szerep, éppen Kiss József távollétében válik nyilvánvalóvá. 1891 decemberében súlyosan megbetegedett, kénytelen volt átadni a szerkesztés jogát, így a harmadik évfolyam első lapszámait nélküle állították össze.⁹⁴ Hasonló okokból az 1893-as év is Kiss távollétével indult. 1893-ban többször utazott el betegsége vagy közszereplői kötelezettségei miatt. Távollétében Kóbor Tamás felelt a lapért, amit a kolofonban és a „Heti postában” egyaránt jeleztek.⁹⁵ Ebben az időszakban térszűkére hivatkozva rendszeresen elmaradt a „Heti posta”, vagy csak adminisztratív, előfizetéssel kapcsolatos kérdésekre válaszolt. Már korábban találunk példát szerkesztőcserére. Az évfolyam második lapszámában (Kiss éveleji betegeskedése idején) a következő üzenetet olvashatjuk:

Kóbor Tamás töredelmesen bocsánatot kér azért, hogy kávéházba jár. Abban a nézetben van, hogy ha eddigi írásaival nem szolgált is kellőképpen rá, hogy Nagysád őt ideáljának válaszsza, a kávéházba járása miatt még kevésbé érdemli meg, hogy e díszes polczáról letaszítsa. Ünnepelesen kijelenti, hogy idejének java részét kávéházon kívül, szorgalmas, komoly munkával elfoglalva tölti, sőt a mint az inkriminált cikkekben is láthatja — még a kávéházban sem tud ellenni a nélkül, hogy ne morfondírozzon magában.⁹⁶

A „bocsánatot kér”, „abban a nézetben van” és „ünnepelesen kijelenti” fordulatok egyszerre azonosítják a szöveg beszélőjeként Kóbor Tamást és játszanak rá a rovat által megkívánt általánosító beszédmódra. Az üzenet arra szólítja fel az olvasót, hogy az anonim rovatot, mely A Hét

92 ANGYALOSI Gergely, *A minta fordul egyet*, Bp., Kijárat, 2009, 15.

93 RÉDEY, i. m., 82.

94 „Lapunk szerkesztője karácsony óta ágyban fekvő beteg. Ez az oka, hogy számos levélre és beküldött kéziratra, melyek elintézését magának tartotta fenn, válasz még nem mehetett.” – A Hét, 1892/2, 32.

95 „Kiss József távollétében a szerkesztésért felelős: Kóbor Tamás. VII., Erzsébet körút 6. szám.” – A Hét, 1893/32–38.

96 A Hét, 1893/2, 32.

szerkesztőjét általában Kiss Józseffel azonosként képzelte el, más szerkesztők és szerzők által is befolyásolható, közösségi szövegtérként érzékeli. A „Heti posta”, mely szerkezetét tekintve korábban nem sokban különbözött más lapok szerkesztői üzeneteitől, ebben az időszakban kezdett átalakulni.

Nemcsak a beszélő kilétével való játék lett egyre gyakoribb, de a megszólalási mód és így a rovat funkciója is lényegesen megváltozott. A Kisstől megszokott türelemmel és szigorú, de igazságos tanári hanggal szemben, amely minden arra érdemesnek ítélt fiatal poétának készségesen válaszolt, a „Heti posta” új beszélője a kezdő költőket egy általánosan csak *Budapesti fűzfapoétáknak* címzett üzenetben gúnyolta ki:

Szolgáljon tudomásukra, hogy mi a beküldött versek túlnyomó részét herodesi kegyetlenséggel olvasatlanul a papírkosárba dobjuk. Enyhítő körülménynek vétetik, ha a beküldő hitelesen be tudja bizonyítani, hogy előfizetőnk, ez esetben előbb abszolvátkodik és azután vándorol a papírkosárba. [...] Drága jó uraim és hölgyeim, akik az összecsengő végsorok sportját űzitek, kegyes jó lelkek, akik az érzelmek cultusát csináljátok odahaza Piripócson, legyetek irgalommal hozzánk. Mi is sokat vétkeztünk csengő rimekben, koczogó rithmusokban, kóválygó hangulatokban; és szárnypróbálgatásaitok úgy hatnak reánk, mintha saját szappanbuborékos törekvéseink paródiái volnának: egy-egy vexirtükör, mely saját ábrázatunkat eltorzítva mutatja. Aztán mért hogy éppen a poézisnek vannak a legtöbb parazitái? Mért nem kottázzák le önök érzelmeik hullámrezgéseit és küldik be Káldinak, Erkelnek avagy Rebicseknek?⁹⁷

Az üzenet több szempontból is megdöbbentő lehet a rovat visszatérő olvasói számára. Egyrészt a szokásos, szigorú, de méltányos tanári hangot egy szándékosan sértő, stilárisan is ingatag, hol tegeződő, hol magázódó hang váltja fel. Már önmagában a többszámú címzett is szokatlan. A „Heti posta” korábban egy-egy konkrét – fiktív vagy valós – címzetthez írt üzeneten keresztül szólt minden olvasóhoz. Ilyen típusú, egy csoport egészét célzó szövegre korábban nincs példa. Másrészt a *Fűzfapoétáknak* szánt kritika szöges ellentétét állítja annak, amit a rovat megszokott beszélőjétől várhatunk. Kiss az előző három évfolyamban ismételt és határozottan kijelentette, hogy a beérkező irodalmi szövegeket előfizetői státuszra való tekintet nélkül olvassa, sőt gyakran kifogásolta az előfizetők követelőző leveleit.⁹⁸ Ehhez képest az itt idézett üzenet éppen az előfizetők kiváltságos pozícióján élcelődik. Különösen megdöbbentő, ahogyan a levél többes számú beszélője „saját szappanbuborékos törekvéseire” ismer a beküldött rossz versekben. Ez példa nélküli a korábbi „Heti postákban”, amelyek beszélője a tapasztalt, „jó költő” pozíciójából szól a naivan verselő kezdőkhöz. Az ezt követő lapszámok szerkesztői üzenetei inkább a belső munkatársak álneveinek leleplezésével, női előfizetőkkel folytatott játékos flörtöléssel, rivális

97 A Hét, 1893/7, 111.

98 „Egy jól nevelt előfizetőnek jogai egyáltalán nincsenek; csak kötelességei, ezek között az első és legfontosabb az, hogy az esedékesség napján pontosan küldje be az előfizetési pénzt.” – A Hét, 1891/41, 660.; vagy: „Készségesen koncedáljuk azonban, hogy vannak hetilapok, ahol minden előfizető író számba megy. Ezekkel mi nem konkurrálhatunk” – A Hét, 1891/42, 679.

lapokat fricskázó kritikákkal van tele. Ha mégis amatőr költőknek válaszolnak, Kissre nem jellemző, egyenesen bántó modorban utasítják vissza a beküldött verseket.

Ha figyelemmel kísérjük a „Heti posta” kommunikációját, az első három évfolyam aránylag konzisztens állításaival a negyedik évfolyamban újra és újra ellentmondó véleményekkel találkozhatunk. Szemléletes példa erre egy nőköltő formaérzékét hiányoló üzenet:

Lássa, mi oly szívesen, oly nagy örömmel dicsérnénk meg egy fiatal, szép hölgy verseit, oly nagyon szeretnénk bírálatunkban kíméletesek, udvariasak, sőt hízelgők lenni, de nem lehet. Oly sok a szép, fiatal hölgy, aki verseket ír, melyekben van érzés és hangulat, de nincs formaérzék, hogy megrontanánk a különben sem egészen romlatlan magyar verslitteraturát.⁹⁹

A „Heti postában” gyakran szólalt fel Kiss a kortárs költészet védelmében; az általánosan elterjedt hanyatlásnarratívákkal szemben virágzónak tekintette saját korának költői szcénáját. Többször is hangsúlyozta, hogy nem lát veszélyt a rossz vagy kevésbé kimagasló színvonalú szövegek publikálásában, a folyamatos írást, az irodalom aktív alakulását, egyéni hangok polifóniáját sokkal előbbre valónak tartotta, mint a normatív, militánsan védett elit irodalmi ízlés fenntartását: „Ha önnek módjában áll és ha kedve lelik benne, nyomassa ki bátran verseit. Mesebeszéd az, a mit a czéhbeliek úton-útfélen hirdetnek, hogy a selejtes vagy közepes versek kiadása ilyen-olyan veszedelem.”¹⁰⁰ – az idézett üzenet jó példa arra, hogyan tesz általános érvényű állítást Kiss egy konkrét címzettnek szóló válasz keretein belül. Az ítélet ugyanis csak látszólag egy konkrét költő biztatása, valójában a normatív (akadémikus) állásponttal vitatkozik, mely a vegyes minőségű verstermést az irodalom hanyatlásának tekinti, és mintegy moralizáló pozíciót vesz fel, mely szerint a rossz vers nemcsak esztétikai szempontból elítélendő, de egyenesen káros, „pusztító”. Kiss szerint az irodalomnak *történnie* kell, ehhez pedig folyamatosan új szövegeknek kell megjelenüek. A „rossz” vers nem árt az irodalom alakulásának, sőt, a szövegek szabad megjelenése, sokasága teremti meg azt a mezőt,¹⁰¹ amelyben valami valóban újszerű, modern jöhet létre: „aki új embereket, új talentumokat keres, annak nem szabad visszarettennie a szokatlan dolgoktól sem, ha először élvezve kissé karczosak is. *Ujat akarni már magában véve érdem s ha csak részben sikerül is, nagy dolog. Gyakran évtizedekig csak kérődzés az irodalom*”¹⁰² – írja egy Farkas Jolánnak címzett üzenetben, szintén a „Heti posta” hasábjain. Ezzel a gyakran hangoztatott nézőponttal szöges ellentétben áll a *Fűzfapoétáknak* címzett üzenet.

99 A Hét, 1893/32, 96.

100 A Hét, 1890/45, 304.

101 Bourdieu az irodalmi mező kialakulásának elengedhetetlen feltételeként értelmezi a leértékelt szerzők láthatóságát: „A leértékelt szerzők is hozzátartoznak az irodalmi mezőhöz, és ők biztosítják számunkra a mező hatásainak, s ezzel együtt határainak megragadását, bukásukkal vagy rossz ízű sikerükkel, továbbá pusztán csak az irodalomtörténetből való eltűnésre ítéltségükkel is módosítják a mező működését a pusztá létükön és a létezésükre jövő reakciókon keresztül.” – BOURDIEU, i. m., 91.

102 A Hét, 1894/41, 652. [Kiemelés tőlem – M. S. A.]

Ha a *Fűzfapoétáknak* címzett üzenet szerzőjének kiléte egyértelműen nem is tisztázható, a rovat átalakulását mindenképp jelzi. A negyedik évfolyam 17. (1893. április 23.-i) lapszámának rendhagyó „Heti postája” is erről a változásról tanúskodik. A „Heti posta” korábban nem tapasztalt módon másfél oldalnyi terjedelemben jelent meg. Itt közölték az első olyan karikatúrát, melyhez hasonlók később A Hét kedvelt, visszatérő szereplőivé váltak, egy Ignotust ábrázoló kis rajzot: „Hogy azonban az elhallgatott névért némiképen kárpótoljuk Nagysádat, ide nyomatjuk az ő hiven talált fotografiáját.”¹⁰³ A többes szám, amely korábban inkább udvariassági formaként funkcionált, itt már a szerkesztőségnek, mint közösségnek a kollektív hangját jelöli, illetve a gyakori szövegváltás ellenére is fenntartja a szöveg stiláris egységét. Kezdetben úgy tűnik, mintha a szokványos, Kiss József hangjával azonosítható szerkesztői szövegről lenne szó: „a kis Ignotusnak (mi magunk közt így hívjuk) az édes apja, a nagy Ignotus.” Ez fokozatosan kibillen, és mintha Ignotus kezdene beszélni (hasonlóan ahhoz, amit Kóbor Tamás üzeneteiben láthattunk): „A fiu sem akar jobb lenni az apjánál. Ignotus akar maradni.” Majd újra megváltozik a perspektíva: „Ha véletlenül közelébe jutna [az olvasó], ellenállhatatlan vágyat érezne belemarkolni az ő természetes csigákban omló, szénfekete selymes hajába, amit mi meg is cselekszünk olykor, amikor valami nagyon szépet ír, mint például ma is, a Péter című kis mesteri rajz alkalmából.”¹⁰⁴

A későbbiekben visszatérő poénná válik Kiss távolléte,¹⁰⁵ a „rakoncátlan”, felügyelet nélkül hagyott fiatal szerkesztők hangja szétzilálja a „Heti posta” eredeti kereteit és a szerkesztőség tagjai közti belső üzenetváltás, vagy a közös munka műhelytitkainak leleplezése kerül előtérbe a rovat megszokott tartalmával szemben. A lap hangnemének, szerkesztésmódjának megváltozására maga Kiss reflektál egy gúnyosan hízelgő üzenetben, mely látszólag igazat ad a minőségi változást észlelő olvasónak:

Nagysád olyan kegyes volt és a szerkesztő távollétében szigorúan ellenőrizte Kóbor Tamás úr időleges áfárkodását, sűrűn a körmire koppantván, valamikor csak turpisságot, holmi elemelést, kihagyást, sajtóhiba szörnyeteget vett észre a lapban. Fogadja érte érzékeny hálánkat. Bizony arra a rakoncátlan kis gárdára, mely A Hét kapuit őrizte a szerkesztő távollétében és a kanikula és morte saison dacára csakúgy ontotta a szebbnél szebb számokat, nagyon is ráfért a szép asszony kezének a legyintése.¹⁰⁶

Jól érzékelhető tehát, mikor ki beszél a „Heti postában”, különösen a lap indulásakor, de a többi rovathoz hasonlóan a szerkesztői üzenetek sem mentesek a lap ironikus, önreflexív játékosságától, mely egyre nagyobb teret kap A Hét hasábjain.

103 A Hét, 1893/17, 275.

104 Uo.

105 Pl. „A legfőbb ítélő mester nem lévén itthon, a bájos cikkkecskéről a jövő számban.” – A Hét, 1893/28, 32. Vagy: „A princzipális pénteken elutazott s mivel ön csak az ő ítéletének veti magát alá, megsürgönyöztük neki a verseit. De már a második sornál vissza telegrafálta: Elég!” – A Hét, 1893/31, 79.

106 A Hét, 1893/37, 176.

Az 1897-es évfolyamban már előfordult, hogy Ignotus Emma asszonyként írt a „Heti postán” belül. A szerkesztőnek címzett levelekből ismert szereplő a lap látszólag funkcionális rovataiba is beférkőzött, bevonódott A Hét hasábjain zajló folyamatos szerepjátékba: Emma asszony, aki általában a szerkesztőhöz írt, itt maga is a szerkesztőknek fenntartott rovatban jelentkezett. 1898-ban Makai Emil főszerkesztőhelyettessé lépett elő. Ekkor végleg megváltozott a „Heti posta” hangja. A korábban is jelöletlen, de könnyen nyomon követhető szólamváltás helyett, melyet Kóbor Tamás ideiglenes szerkesztői intelmei vagy Emma asszony üzenetei jelentettek, immár egy kollektív, elvontabb beszélő jött létre. A „Heti posta” egyre gyakrabban elmaradt; hol kizárólag adminisztratív funkciót töltött be, hol a szerkesztőség szerepjátékának kellékévé vált. A funkcionális szövegek rendszeresen túlmutattak eredeti szerepükön,¹⁰⁷ a költőtanár és tanítványai dinamikája helyett egy egyenrangú felekből álló, bennfentes kör uralta a rovatot. A „Heti posta” az 1898-as évfolyam második felében, a szeptember 18.-i lapszámtól kezdve érdemleges kritikát nem tartalmaz. Az október 23.-i lapszámból értesül az olvasó Kiss elutazásáról, majd a rovat egészen el is marad az évfolyam utolsó előtti lapszámaig, melyben továbbra sem a főszerkesztő szólal meg, hanem Emma asszony válaszol egy rajongói üzenetre. A század végére a „Heti posta” a szerkesztőség közösségjellegét hangsúlyozza.

A szerkesztőség korábbi struktúrája decentralizálódott, A Hét a kilencvenes évek közepétől műhelyként, az együttgondolkodás fórumaként prezentálta magát. A demokratikus műhelystruktúrájának a képzete a visszaemlékezésekben is kiemelt szerepet kapott. Ignotus utólag úgy beszélte el A Hét szerkesztését, mint egy elvközösség szabadon szerveződő műhely-gyakorlatát: „az inas A Hét-ben ugyanoly szabadon és teljesen hallathatta szavát, mint a mester.”¹⁰⁸ Ennek egyértelműen retorikai funkciója is van: Ignotus saját szerepét hangsúlyozza vele, jelzi, hogy ő és a hozzá hasonló, főszerkesztőként vagy segédszerkesztőként sosem jelölt munkatársak is meghatározó hangjai voltak a lapnak. Ezzel a lap érdemeit saját érdemeiként mutatja fel. A Hét itt vizsgált szerkesztői kommunikációjának tükrében igazoltnak tűnnek az ilyen önmitizáló visszaemlékezések: a „Heti postában”, a lap szerkesztését tematizáló metaszövegekben valóban a többszerzőség, többszólamúság domináns.

A visszaemlékezések szerint Kiss József mellett a „Heti postán” keresztül toborzott szerzők is részt vehettek a lap szerkesztésében, a szöveggel való munka során értek költővé:

A hétfégi délelőttök s délutánok a Centrál kávéházban, hová az Atheneum nyomdának azóta lerombolt gyönyörű Grassalkovich-palotájából a szedőgyerek áthozta A Hét levonatait, olyan szemináriumai voltak a nyelvnek, a stílusnak, a verselésnek, az írás titkainak, hogy nem volt az a Scherer vagy Willamowitz, akiké különben lettek volna¹⁰⁹

107 Pl. a következő, az álneveket „leleplező” üzenet: „Jaák = Tóth Béla, Ignotus = Ignotus.” – A Hét, 1899/1, 16.

108 IGNOTUS, Kiss József és kerek asztala = *Kiss József és kerek asztala*, 127.

109 *Uo.*, 128.

– írja Ignotus. Ulrich von Wilamowitz-Moellendorffhoz és Wilhelm Schererhez hasonlítja Kiss Józsefet. Wilamowitz–Moellendorff, akit általában klasszikafileológusként,¹¹⁰ Nietzsche *A tragédia születése* című munkájának szigorú kritikusaként emlegetnek, de aki Stefan George költészetének bírálójaként is hírhedté vált,¹¹¹ ebben a hasonlatban egyrészt az egyetemi színvonalú oktatót, másrészt a költői nyelv szövegközpontú, precíz elemzőjét jelenti.¹¹² Scherer pedig azért fontos itt, mert közkedvelt, karizmatikus tanárként maga köré vonzotta a tehetséges hallgatókat, tulajdonképpen iskolát alapított.¹¹³ Nem kritikusként, teoretikusként, hanem *tanárként* kerülnek Kiss-sel párhuzamba. Érdekes viszont, hogy mindketten úgy képzelték el az irodalmi szöveget, mint saját idejébe ágyazott, történeti, társadalmi kontextusa által meghatározott nyelvi konstrukciót,¹¹⁴ előadásaikon egyszerre gyakoroltak szoros szövegolvasást és historizálónak nevezhető kontextusvizsgálatot.¹¹⁵ Bár ez nem tükrözi egyértelműen Kiss nézeteit, az a jelenre figyelő szerkesztői tekintet, amely tiltakozik az anakronizmusok ellen, és saját idejének hiteles megszólalási módját keresi, mégis indokoltá teszi Ignotus hasonlatát.

Kiss József az elvközösségként elképzelt szerkesztőségben is mesterként lépett fel – maga köré gyűjtötte („toborozta”) a magukat modernnek tekintő, kísérletező kedvű fiatalokat. Egyértelmű, pontos poétikai elvek (norma) követése helyett egy kísérletező, saját átmenetiségével számoló, ilyen értelemben modern viszonyulást támogató. Annak az útjait kereste, hogyan lehet túllépni a konzervatív kritika által számukra kijelölt örökös epigonszerepen. Kiss József szerkesztői üzeneteit nem lehet elméleti szövegeként olvasni, megjegyzéseit a lap tartalmával párbeszédben kell értelmezni. Kosztolányi visszaemlékezése szerint Kiss „elveit soha nem vetette papírra. Az elméletek nem érdekelték. Gyakorlatban mutatta meg, mi a teendő.”¹¹⁶ Azt, amit mégis „papírra vetett”, vagyis a „Heti posta” rovat konkrét tanácsokat megfogalmazó üzeneteit, inkább sajátos ízlésének kifejezéseként, költészeti ideáljának alapjaként érdemes olvasni, nem összefüggő teóriaként.

A Képes Világ és A Hét szerkesztői hangjának összehasonlításából láthattuk, mennyire meghatározza egy lap költészeti ideálját annak profilja, célközönsége, illetve a szerkesztő személye. Kiss József, mint a századvég ünnepezt költője, mint „költőfejedelem”¹¹⁷ olyan autoritásként

110 Már a hetvenes évektől szaktekintélynek számított, majd 1897-től a Berlieni Egyetem professzora lett, sokáig a legnagyobb hellenisták közt tartották számon. – Robert E. NORTON, *Wilamowitz at War*, *International Journal of the Classical Tradition*, 2008/1, 74.

111 *Uo.*, 75–76.

112 William M. CALDER, *How Did Ulrich Von Wilamowitz-Moellendorff Read a Text?*, *The Classical Journal*, 1991/4, 346.

113 Kezdetben a Bécsi Egyetem professzora, majd Wilamowitzhoz hasonlóan a Berlieni Egyetem oktatója, herderi alapokra építő, ám azoktól radikálisan elrugaszkodó teoretikus volt. – Waterman Thomas HEWETT, *Wilhelm Scherer*, *The American Journal of Philology*, 1887/1, 35.

114 CALDER, i. m., 346–347., ill. HEWETT, i. m., 39.

115 HEWETT, i. m., 39., ill. NORTON, i. m., 78.

116 KOSZTOLÁNYI Dezső, Arcképvázlat Kiss Józsefről = *Kiss József és kerek asztala*, 141.

117 *Uo.*, 137.

tudott megszólalni poétikai kérdésekben, ami a Képes Világ szerkesztőjeként még nem lett volna hiteles. Kiss a századvégen hangsúlyosan költőként szerkesztett, kortársai a lapot bizonyos értelemben az ő művészi teljesítményeként, saját alkotásaként értelmezték. Ezt A Hetet szemlélő napi- és hetilapok nyelvhasználata is jelzi: rendszeresen „Kiss József lapjaként” beszélnek róla, gyakran a lap címe el is marad, csak a főszerkesztő-költő nevét említik. Éppen ezért indokolt A Hét versanyagát Kiss József mentori üzeneteivel *együtt* értelmezni ahelyett, hogy a verseket önmagukban, a lap kontextusából kiragadva olvasnánk, vagy Ignotus A Hétben megjelent kritikáin keresztül közelítenénk hozzájuk. Kiss üzenetei nélkül nehéz modernnek, újítónak látni ezeket a verseket. Csak akkor látható, miben különböznek a napilapok alkalmi költeményeitől vagy biedermeier dalaitól, ha A Hét saját értékrendje felől olvassuk őket. A kevésbé sikerült vagy elavultnak tűnő versanyagot Kiss kritikai megjegyzéseivel együtt olvasva úgy tűnik, A Hét nem egyszerűen minőségi irodalmi anyag közlésére törekedett, de arra is, hogy a publikált szépirodalmi szövegek és a lap többi rovatának dialógusán és kölcsönhatásán keresztül értő befogadásra nevelje olvasóit – illetve megteremtse azt az irodalmi nyilvánosságot, amelyben sikerültebb és kevésbé jó szövegek polifóniájából elindulhat a magyar költői nyelv megújulása.